

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ
XV. SZÁM.

BESSENYEI GYÖRGY:
ANYAI OKTATÁS

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Mikor a magyar ifjúság első kiadványai, Bessenyei *Hunyadija* és *Tariménes* kezembe kerültek, megindultan gondoltam azokra, akiknek áldozatkészsége és lelkes munkája a magyar irodalom e rejtett kincseit napvilágra hozta. Könnyű volt a kezdeményező szép példa vonzó hatásának engedni. A gondolatot a tanári testület is nagy örömmel fogadta, mert meglátta az ily természetű vállalkozásnak s a kivitel minden részletének, valamint a munka utóhatásának rendkívüli nevelő erejét. Az ifjúság is megindult lelkesedéssel vállalkozott a munkára és az áldozatra.

Intézetünk jellegének megfelelően az volt az óhajunk, hogy a magyar irodalmi ritkaságok közül pedagógiai vonatkozású művet élesszünk új életre a könyvtárak homályából. Választásunk Bessenyeinek, „a magyar pedagógiai gondolkozás tanújának“ *Anyai Oktatás* című művére esett. A leányifjúságot és nevelőit közelebbről érdeklő könyvecske kiadásával nemcsak a pedagógiai követelménynek tettünk eleget, hanem a magyar nőnevelés irodalmát szolgálva, a Bessenyei-sorozat teljességéhez is hozzájárulhattunk.

A sajtó alá rendezés munkájának vezetését *Sebestyén Erzsébet*, a magyar nyelv és irodalom tanára vállalta magára, a másolást, korrigálást pedig az intézet következő növendékei végezték: Gyarmati Márta, Kupusz Margit, Lissák Katalin, Parthy Mária, Stróbl Magda, Schwerer Aranka V.; Gottlieb Mária, Karvaly Ilona, Kisszelly Katalin, Nemes Gizella, Pataki Aranka, Schopp Sára, Szűcs Emilia IV.; Bertók Sára, László Mária, Öry Márta, Polikeit Teréz, Szűcs Erzsébet III.; Derczó Ilona, Edeleányi Gizella, Horváth Margit, Kiss Márta, Lakatos Marianne, Legeza Irén, Parászka Gabriella, Patakfalvy Irma, Rácz Anna Katalin, Schwajda Jozefin, Szőke Aranka, Vida Erzsébet Klára II.; Domby Júlia, Melis Mária, Sárközy Margit, Stolte Hildegard I. é. n. A kiadás költségét a növendékek önkéntes adománya fedezte, melyhez az intézet ifjúsági egyesületei is hozzájárultak.

Budapest, 1932 május havában.

Grynaeus Ida,

a budapesti II. kér. áll.

tanítónőképző-intézet igazgatója.

Bessenyei György *Anyai Oktatása* 1777-ben, Bécsben jelent meg. Több kiadása nem volt. Iskolánk jelen kiadása a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában levő példány alapján történt. Ez a példány Széchenyi Ferenc gr. könyveiből való s mint ilyen bizonyára sokszor megfordult Széchenyi István gr. kezében is. Ez a tudat még áhítatosabbá tette munkánkat.

*Imre Sándor Bessenyei György, mint a magyar pedagógiai gondolkodás tanúja*¹ című tanulmányában megokolja, miért jut hely Bessenyeinek a magyar pedagógiai irodalom történetében.

Irodalomtörténeti képet *Eckhardt* Sándor adott a műről. *Bessenyei és a francia gondolat*² című tanulmányában rámutat az Anyai Oktatás francia-angol mintájára, de egyúttal megjelöli Bessenyei eredeti gondolkodásának megnyilvánulásait is.

Bessenyei Anyai Oktatása — mint a XVIII. század magyar irodalmi munkáinak jelentékeny része — nem eredeti.

Mintája: *Avis d'un pere a sa fille par Mr. le Marquis d'Halifax traduit de l'Anglois.*

Mi w mű 1752. évi berlini angol-francia nyelvű

¹ Kereszteny Magvető. Kolozsvár, XLVI. (1911) évf., 1.ftsz.

² Egyetemes Philologai Közlöny, 1919—1920. év (3 közi.).

kiadásával¹ hasonlítottuk össze Bessenyei munkáját; az egybevetés eredményét a következőkben foglalom össze:

Bessenyei is, Hallifax is egy szülőnek leányához intézett tanácsait foglalják irodalmi formába. De míg Hallifax egy atya szájára adja az intelmeket, aki azzal a céllal írja a tanácsait, hogy leánya esetleges helytelen viselkedésével a társaságban nevetség tárgya ne legyen, addig Bessenyei — lélektanilag érthetőbben — annak a leányáért aggódó édesanyának az oktatását szólaltatja meg, aki az életbe kilépett leánygyermekét a világ ezer veszedelmétől akarja megóvni (I. levél).

A tanácsadó személyében, az intelem céljában tehát Bessenyei eltér Hallifaxtól, de abban megegyezik vele, hogy szerinte is a vallásosság életünk első követelménye. A vallásosságról szóló levél (II.) gondolatmenetét Bessenyei átveszi angol mintájából. Mégis nem érdektelen az a két pont, amelyen megszakítja az eredeti gondolatmenetet. 1. A babonákról szólva, kedvesen szövi bele intelmeibe a Szent Gellért hegyén seprűnyélen nyargaló boszorkányok babonájának helyi részletét. 2. Hallifax intelmét: „Maradj abban a vallásban, amelyben nevelkedtél“, Bessenyei elhagyja, bizonyára nemcsak azért, mert az ő francia ideáljai,

¹ Megvan a M. Tud. Akadémia könyvtárában. Eckhardt Sándor idézett tanulmányában említi, hogy az 1757-i londoni kiadás egy példányát láta az aradi Kultúrpalotában. Sajnos, e példányt nem kaphattuk kölcsön megtekintésre.

Voltaire és Rousseau, nem akarnak felekezetet ismerni, de talán azért is, mert ő maga is fogalkozott már az áttérés gondolatával.

Bessenyei III. levele, a házasságról szóló, eltér Hallifaxtól; „más férjtipusokat említ“,¹ továbbá a nőnek és az édesanyának hatását a férifiakra oly egyéni erővel fejezi ki, mint késsőbb csak Széchenyi: Hitelének Ajánlásában.

A házanépet vezető hitves és anya típusát (IV. levél) Bessenyei kevesebb vonással rajzolja, mint külföldi mintája (a gyermeknevelésre vonatkozó részt majdnem egészen melőzi), de élénken állítja elénk a nő jóságának nevelő erejét, mint a család boldogságának alapját.

A társaságban kötelező viselkedésről szólva, Hallifax a XVIII. század közismert illem-szabályait adja. Bessenyei (V. levél) frappáns női arcképeket fest elrettentő például, hogy tartózkodó, tiszteletet adó és tiszteletet keltő, másokat soha nem rágalmazó, testi hibákat nem gúnyoló, erkölcsi vétkeket megvető, mindig csak belső érdemeire támaszkodó nőt neveljen.

Hallifax a Barátság tárgyalásában a józan észt állítja őrül. A helytelenül választott barátság kellemetlen következményeitől óv, mindenkor a társaság ítéletét állítva mértékül. Bessenyei is feltárra a „rosszul választott barát által való megcsalattatás“ elrettentő képét, de levelében nagy részt szentel az igaz barátság-

¹ Eckhardt S.

nak, „amelyben szakadást csak a halál tehet“ (VI. levél!).

A kritikával foglalkozó levélben (VII. levél) Bessenyei ismét egészen Hallifax gondolatmenetét követi, mégis eltér tőle annak a lovagias elvnek hangsúlyozásában, hogy ellenfelünket csak a legerősebb oldalán szabad támadni; az ellenkező kritika méltatlan minden emelkedett gondolkodású egyénhez.

Bessenyei e gondolattal egészen elválik Hallifaxtól s még három fejezetét mellőzve, szívhez szóló egyéni hangon fejezi be Anyai Oktatását.

A VIII. levél az anyai aggodalom és szeretet költői vegyülete. E levél mesterien fogja össze az egész mű alaphangulatát, mely már az első levélből kicsendült: „Szüntelen esedezem az örökök végezéseknek, hogy ifjúságodat oly törvények közt vezéreljék, mely által az ártatlan gyönyörűségnek, tisztességnek s becsületnek célját elérjed.“

Ez az összehasonlítás semmit se von le Bessenyei Anyai Oktatásának értékéből. Nemcsak azért nem, mert az irodalmi élet kezdetén az eredetiség nem mindenek fölött előírt követelménye a szerző fogalmának, mint ahogy a fejlődés következtében azt ma megkívánjuk,¹ de azért sem, mert Bessenyei munkája ebben a formájában is egyedülálló nálunk a maga korában. Nemzeti érték, melyet érdemes meg-

¹ L. Thienemana T.: Irodalomtörténeti alapfogalmat, 198—
200. lap. Budapest, Minerva-Társaság kiadása, 1930.

menteni a feledéstől azoknak, akik irodalmat tanulnak és tanítanak.

Meg vagyunk győződve, hogy ez a kis könyv, immár hozzáférhetőbb anyagával, szolgálatot fog tenni az elméleti pedagógusoknak is. Az ő feladatuk tüzetesebben kimutatni, kik hatottak még az Anyai Oktatásra. így érdemes volna bővebben összevetni a művet Rousseau Emiljének V. könyvével, Zsófia nevelésével. Az Anyai Oktatás minden esetre világot vet arra, hogy Bessenyei mint pedagógus is figyelemreméltó egyéniség a XVIII. században: ismerte a saját korabeli európai nőnevelést s össze is kapcsolta azt a magyarral.

Bessenyei kezd közkincsé válni. Hárrom év alatt több műve jelent meg a magyar ifjúság jóvoltából: *Hunyadi, Tariménes utazása, A törvénynek útja, Tudós társaság, Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék, kisebb költeményei*, s e kiadással egyidejűleg a *Magyarság* és *A magyar néző*. Boldogan gazdagítjuk a szép sorozatot az *Anyai Oktatással*. így valóban be fog teljesedni a nemzeti lelket ébresztő testőríró álma: „Koporsómon túlvitt beszédem, úgy tetszik, mintha síromnak komor éjtszakáját hozná haldokló szívem kiderülésére; enyhítvén keservét ennek előre tudása, hogy én is írásommal a közboldogság templomának halálombul elevenekhez szólhatok ki. Ha pedig oszlopa alá egy követ letehetek, abbul származott vágasztlásom a halálnak öröök álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat.“

Sebestyén Erzsébet.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap		Lap
Előszó	3	III.	Levél
Tájékoztatás	5	IV.	Levél
Bessenyei Tudósítás-a.....	11	V.	Levél
Anyai Oktatás.		VI.	Levél
I. Levél	13	VII.	Levél
II. Levél	16	VIII.	Levél

TUDÓSÍTÁS.

Miólta a világot ismerni tanulom, még eddig erkölcsi törvények és oktatásoknak írására, gyengeségem miatt, magamat eltokélleni nem merészlettem. Nagyobb szabadságomat ismértem abba, hogy magam részirül okoskodnám, gondolkodjam, mint másoknak oktatásokat ugyan oktató céllal írjak.

Nincs nehezebb dolog e világban, mint valakinék magából nagy emberek közt tanító mestert csinálni, mi nékem is ezen magam eltökéllésére sok ideig elég vakmerőséget nem engedett. Végre oly anyátul, ki a nevelő- oktatásban gondolataimat tanulta, valamely ugyan azért szerzett munkának elkészítésére, emberi kötelességemre, hitemre kényszerítet- vén, ezen könyvecskének megcsinálására magamat el kelletett tökéllenem.

Amikor benne dolgoztam, született magyar nyelvemnek eredeti szerint kívántam gondolkodni, hogy magamat magyarázván, annak természetivel annál inkább ne ellenkezzem. Igyekeztem mind tulajdon gondolataimat, mind magyarságomat egyenlő erőben egymással úgy megegyeztetni, hogyha munkám a maga nemében született nyelvünkön első nem lehet is,

legalább utolsó se légyen. Oly dicsőség kívá-
nása vezetett, mely isteni tiszteletbül és emberi
szeretetbül szokott származni. Engedj meg ez
okért, ha hibáimat egy vagy más dologra való
nézve munkámban látod. Ha fordítás volna,
annak szerzőjével menthetném magamat a gondolatok
gyengeségében és a fáradt ékesen-
szólásban; de mindenre nézve tulajdonom lé-
vén, lehető gyalázatjának elviselésére is el-
kellett magamat tökéllenem, ha szerencséje
nem lenne olvasóimnak tetszeni, kiknek jó
igyekezetemet inkább, mint gondolataimat
mentségemre ajánlván, szerencsés léteket is
kívánom.

ANYAI OKTATÁS.

7. Levél.

Kedves Leányom!

Nincsen egy szülő anyának édesebb gyönyörűsége, mintha ugyanazon édes magzatját, melyet ágyékától származni látott, védelmező szárnyai alatt nevelheti. A szülésre isteni végezés vagy természet által vezéreltetünk; de a nevelésnek oktattatásai mintegy tulajdon szorgalmatosságunkból láttatnak származni. Innen van tehát, hogy azok, kik csak szülnek, anyai tiszteletet kevesebbé érdemelhetnek, mint azok, kik szülnek is, nevelnek is. Mi lehet nemesebb s érdemesebb hivatal, mint a józan erkölcsökbe azon magzatokat a becsületnek karjaira újra szülni, kiket már természet szerint vérünkbeli azelőtt világosságra hoztunk. Szerencsétlen szülék azok, kik az emberi társaságnak csak testet adnak, melyben tulajdon véreknek elfajulását egész nemzetek előtt gyalázattal szemlélni kénytelenítetnek. Megengedj, kedves leányom, édesanyai szerelmemnek, mellyel hozzád viseltetem és amely életednek szerencséje miatt szívemet éjjeli, nappali rettegésekben tartja. Te vagy egyedül, kiben újraéled-

tem és akit most e világnak örvényeiben ragadtatni látok. Mi, fájdalmas szülék, könnyebbenek esmérjük sorsunkat mindaddig, valamíg magzatainkat szárnyaink alatt védelmezhetjük; de mikor ezek osztán ifjúi idejeket elérik s esztendeiktől a közönséges emberi társaságba vonattatnak, oly idő, hol indulataik szíveken felgerjednek; ekkor, ekkor érkeznek hozzánk azon veszedelmes és keserves szempillantások, melyekben az idő édes gyermekéinket karjaink közül kiragadván, öket a világnak veszedelmes játékpiacára kitészi; ekkor nézünk utánok sóhajtozva s rettegve; ekkor van osztán ideje, hogy vélek megtett oktatásainknak hasznát bennek szemléljük. Ah, mennyit kell egy anyának érezni, mennyit gondolni és tapasztalni, mennyi könyveket hullatni, míg e lármás világnak pályafutásit annyira megesmerheti, hogy azoknak veszélyei ellen édes gyermekének gyenge szívére igaz és védelmező tudományokat rakhat.

Te még ifjú vagy, Klárissa, azon tulajdon-ságokkal felékesítve, melyek a férjfiaknak szíveket először tűzbe s annakutána elragadatásba hozzák; kinyílt tekintetedben erkölcséidnek tisztasága s józan származásodnak szelíd nyájassága látszik. Belső indulataid mosolyognak ajakidon; szívednek édes érzései fénylenek szemeidbiil, melyek tekintetedben lappanganak s sokszor bágyadozásokbul hirtelen vidámságra szökni láttatnak. Magos homlokodon a nemesi tűznek csendes méltósága nyugoszik. Tenne-

tedben olyan vagy, mint a sugár cédrus, mely magára tiszteletet s kedvességet húz. Ügy gondolhatod, hogy ezek éppen azon nemes tulajdonságaid, melyek benned való édesanyai öröömöt legfelsőbb pontba tetézik. Ah, igen is, ezekben gyönyörködném leginkább, ha a férjfiaknak ifjúságát és a ti hozzájok való gyenge indulataitokat nem esmém. Nincsen e földön oly veszedelmes dolog, melytől inkább rettegjek, mint szépségednek kellemetességétől. Szépség, nyájasság, nemes elme, rendes, vidám, mértékletes és szelíd magaviselés, oly természetű dolgok, melyek az ifjúságnak esdekésít utánok fogják húzni; mindenütt szerelmet, sóhajtást, hívséget, alázatosságot fogsz körülötte látni. Imádóid között olyanná lészel, mint egy drága virágokkal s kedves rózsákkal békéntettet oltár, mely előtt szüntelen áldoznak, nem kívánván tőled egyebet, csak hogy azon áldozatokat elfogadjad, melyekre a természet által érdemessé tétettél. Nincsen ennél az ifjúságnak édesebb gyönyörűsége; így gondol magában: hogy lehessen abban gyaláztássom, vagy veszedelmem, ha a világtól szerettem? Micsoda élet az és minémű tulajdonságok, melyek másoktul, magánosságban hagyattáván, megvettetnek s szomorú elfelejtésben senyvednek? Innen származik, hogy a te időben való ifjú leányok csaknem mind azokat karjaikra kívánják szedni, kiket hívségekre esküdni látnak; és ha szívek meg nem engedi, hogy azokat mind viszont szeressék, gyönyö-

tőiségekre egyet azok közül kiválasztanak, a többöt pedig tiszteleteknek adója alatt megkívánják tartani. Ah, mennyi rettegés szakad szívemre, ha ifjúságodat ezen édes veszélyek között magamnak képzelem. Félek barátságot s szeretetedet elveszteni, mely szerencsétlenségebe bizonyosan beléesem, ha ifjú indultaiddal mindenkor ellenkezni kívánok. Ha pedig hallgatásba tészem magamat erántad, ki lesz az, kitül szíved vigyázásra fog oktattatni Szüntelen esedezem az örök végezéseknek, hogy ifjúságodat oly törvények közt vezéreljék, melyek által az ártatlan gyönyörűségnek, tisztességnak s becsületnek célját elérjed.

II. Levél.

Valamit néked anyai szívbül tanácsolhatok, azok közt legelsőnek vészem a *Religiót* vagy Vallást. Ez az a dolog, melyet mindenkor legelső tárgyodnak és céldonak ismerj, haszontalan fárasztanád magadat különben a vüágnak tetszeni való kívánságoddal; veszedelemre kellene hanyatlanod azon szempillantásban, melyben az eránt való kötelességedről megfelejtkeznél, ki teremtett. Ennek legfelsőbb tiszteletit igyekező oly mélyen nyomni szívedbe, hogy a halandó életnek semminemű viszontagságai utolsó lehellésedig azt onnan ki ne ragadhas-sák. Igyekezz ezentúl az igaz isteni tiszteletet, valóságos buzgóságot, a haszontalanságoktól és belső tévélgyések től különböztetni és Iste-

nednek imádását is inkább jóságos cselekedetekben, mint csupa éneklésekben határozd. Törekedj minden szempillantásban igazság s ártatlanság szerint élni, felebarátaidat szeretni s úgy osztán Istenedhez fohászkodni, mikor tannak kegyelme néked buzgóságot enged.

Ne véld, hogy a *Religiónak* tulajdonsága s valósága szinte oly csudálatos mesés történetekben határozatnak, melyeket vén bábáink az apró gyermekeknek boszorkányokról, késertetekről szoktak beszélni. Ezek a tudatlan elmének idéten gyengeségei, melyekkel bölcsőnkben együtt rengettünk, haszontalan álmok, de mégis csecsemőkorunktól fogva úgy hozzájok szokunk s azokat szívünkbe annyira bészedjük, hogy viszont kiszaggattásokra nagyobb idejükben osztán elégségesek alig lehetünk. A babonázás csalárd elültetésének részeg elmék által kiállmodott történeteitől gyermeki időnkben, haszontalanságoknak elhitelére vonattattunk, melyeket képzelődéseinkben igazságoknak állítván, azoknak elhitelére másokat is buzgósággal kénszerítünk. Bánattal váunk meg gyermeki gyengeségeinktől, melyektől végre csakugyan a megérett elme által elszakaszítatván, értelmeinknek elkövetett gyengeségét s haszontalanságát végre szeméremmel nézzük, csodálkozván az erőtlenségeken, melyeknek elkövetésére elégségesek voltunk. Ítéld meg, ha nem nyavalysá ostobaság-e a gyermek elött oly dolgokat beszélni, hogy az ördög kutya, macska képében, gyapjason,

nagy szakállal az embert megkerülgeti, talpát a kőhöz veri, melynek nyoma abban megisméretik. Micsoda ostoba kárhozat elhinni, hogy a boszorkányok tiló¹ állát, penetét² megnyergelvén, kules lyukain alá s fel bujkálván, míg a kakas meg nem szólal, a szent Gellért hegyére csatákra járkálnak. Tedd hozzá ehhez Kristófnak imádságát a Kereszt-úton, mely-lyel ott az ördögöket hívni szokták, kiknek osztón tüzes szekér, lángot okádó bika s oroszlány képében kell megjelennek. Több ilyen véghetetlen csábító csudákat plántálnak a gyermekeknek szívekbe, melyekkel felnevednek s tőlük koros idejekben is sokan alig szakadhatnak el. Ezeket úgy vedd az igazságok között, mint az álmokat és felejtsd el őket oly könnyen, ha még rólok hiteles emlékezet lehet benned, mint amely csúf ostobaságoknak azok egy bölcs elmének igazságaiba láttathattak.

Vedd szívedre, kedves leányom, hogy a *Religio* nem egyedül a szemeknek felfelé való forgatásiban és szüntelen való templom-járásban áll, hol az elmét elragadni szokott áhítatosságban a világ előtt mint valami nehéz nyavalányában, úgy buzogj s rangatódjál. Láttam némelyeket templomban oly nagy belső indulatoktól hánnyattatni, melyek őket előttünk két dologban elárulják, kéntelenítetvén rólok

¹ Len- vagy kendertűrő.

² Tűz-kotró.

úgy ítélni, hogy bennünket lármás áhítatoságokkal vagy vakítani akarnak, vagy pedig, ha ez nem, lelkek esméretinek sérтett igazságaitól mardostatnak, mely magát gonosz cselekedeteik miatt rajtok bosszúi ja. Vágynak Olyanok, kik széjjel vonattatott tekéntetekben az erőltetett áhítatosságot a békővő ifjnaknak vadászó szerelmével elkeverik és így szemeikkel tolvaj indulatokat s egyszerre buzgóságot mutatván, magokat a világ láttára nevetségekké, csélcsp. gonoszokká tézík. Soha az ilyenek közül sem egyiket, sem másikat ne kövessel. Ha buzgóságodat érzed, rejtsd el azt magánosságodba, hol csak Istenednek irgalmasága légyen bizonysságod; különben közönséges helyeken mutass mindenkor csendességet. Ne bocsátkozz illetlen henyélésekre is; de erőltetés se tessék ki belöled, hogy a vüág se nagy törekedéseiiben, sem helytelen buzgóságodban botránkozást ne találjon. Hidd el, hogy hitünkhez való nagy szeretetünk, melyben neveltettünk, gyakor erőtlenségre ragad bennünket, úgyhogy csaknem kötelességünknek esmerjük minden felebarátinkat útálni, kik értelmeinken nincsenek. Sokszor e részben csak in agunk szeretetitűl hajtván, másokon kéméllés nélkül való csapásokat tézünk, jósgos cselekedetnek vélvén részünkről azon sebeket, melyeket keserves felebarátainknak szíveken felszaghattunk. Elhitetjük magunkat arról, hogy a mindenható Istennek ügyében periünk, harcolunk; noha azok által csak tulaj-

don erőtlenségeink nevetséges és káros tévelygéseinek teszünk eleget. Áhítatosságunk az ily állapotokban természetünknek tulajdonságaitól nagyon függ; szent harag támad bennünk, mely végre kegyetlenséggé válik azok ellen, kik értelmeinkben velünk nem egyeznek. Nagy szorgalmatossággal kikeressük a Szent írásnak azon helyeit, melyeket részünkre magyarázhatunk és látván, hogy az Istennek húsulása népe ellen magát sok ízben kijelentette, mi is mások ellen haragra gerjedvén, ötet véljük követni. Nem gondoljuk meg, hogy Idvezítőnknek parancsolatja szerint azon felebarátinkat is szeretni tartozunk, kik másképpen vélekednek, mint mi. Találni fogsz még e világban embereket, kik hívőseknek határt nem vettvén, hiteket is véghetetlen messziségre kívánják kiterjeszteni, holott az elmét a sok dolgokkal nagyon meg lehet terhelní. Innen származik, hogy az igaz hitet az embereknek lelkekben el lehet fojtani, ha aztat ott haszontalan s hihetetlen gyermekségekkel öszvekeverik, melyek az igazsággal szemben szöknek s bennünket a valóságnak esméretitül. távoztatnak, A mélankolikusok és hipokondriakusok véreknek terhétül szomorú és setét gondolatokra nyomattattván, hitekhez való belső áhítatosságokat abba helyhezettik, hogy a világ-nak rémítő, elkénszeredett s minden órában halálhoz készülő tekintetet mutassanak. Rossz humorokat mindenkor épéjeknek sárgaságával keverik, elviselhetetlenné tévén kinos tekén te-

teket azoknak, kik között élnek. A legártatlannabb mulatságok ellen is, mint a legkárhozatosabb bűnök ellen, úgy kiáltanak. Hiheted-é már, hogy az igaz hit, mely minden dolgok felett való jó, nagyobb tökéletességet abba kereshetné, ha azoknak mérget ád, kik ötét vallják? Meg kell vallani, hogy némely embereinknek ily szoros törvényei, buzgóságokat s áhítatos szentségeket minden egyéb hívők felett mutatni kívánván, kevélly vakmerőségekkel az igaz buzgóságot sokaknál lehetetlenné tették, mely által hiteknek csaknem annyit ártottak, mint azon nem hívők, kik azt csúfság-gal kívánják illetni.

Megláthatod ezekből, hogy a vallás eránt való ítéletben hányfélé úton lehet eltévedni. A buzgóság tévelygéseinek több neméről is tudnék néked szólani, melyeket most elhallgatok. Kötelességemnek esmérem tovább véled azon értelmeimet közleni, melyekkel a vallás eránt viseltetem. Sokszor megesett, hogy voltak olyanok, kik nékiink hitünknek cikkelyeit a természet minden igazságainak ellenségévé kívánván tenni, azokat kegyetlenségre igyekeztek hozni; holott az igaz hit nem egyéb, hanem oly égő fáklya, mely világosságával bennünket ott vezérel, hol a természetnek igazságai és tudományai boldogságunkra vagy nyugodalmunkra tovább nem világosíthatnak; úgyhogy a természetet, melyben szíved és lelked formáltatott, a vallástól erőszaktétel nélkül el nem szakaszthatod. Semminek oly édes-

deden és könnyen meg nem hódol az emberi szív, mint az igaz hitnek, mihelyt annak igazságait láthatta. Nem terhelhetünk azáltal sem kegyetlenségekkel, sem haszontalanságokkal, nem ád vadságot, elfajulást és elviselhetetlen jármot, sőt testi indulatainknak s tévelygésinknek rabságából szabadíttatunk meg általa. Az igaz hit tehát soha nem kegyetlenkedik; az ember pedig valóságos tiranusa magának mindaddig, valameddig testiségének s veszedelemre ragadó indulatainak láncai alatt nyög.

Az igaz hit vidám és mosolygó, nem ellenkezik sem csendességgel, sem nyájassággal, törvényei nem elviselhetetlenek, sem nem unalmassok; és akármit mondjon annak kegyetlenségéről egy tudatlan bigot, mely ötet mindenkor nehézzé kívánja tenni, de soha kellemetességet tőle el nem veheti. Az igaz hitnek kellemetessége és helyes buzgósága józan okoskodásban formálja gyökereit, melyhez felső értelem s kegyelem járul, honnan a lelki esméretnek csendessége s vidámsága, származván, a kegyes ember általa minden ártatlan s törvényes gyönyörűségeknek elfogadására elégsegessé, szabaddá tételetik.

Az igaz hit a léleknek mélységét magasságra emeli s az okoskodásnak oly méltóságos részre vészzi magát, hol fényessége a tévelygésseknek ködétől nem homályosítthatatik, minden jó erkölcsöknek és jóságos cselekedeteknek szülő édes annyává lesz, melyeket dicső-

ségével koronáz. Belső és külső tudományai által felemeltetik az ember az egekig, hol a legfelsőbb tökélletesség nyugoszik; ennek kegyelme által vezéreltetik lelkünk igazságra; e szabadít földi ínségeinktől, melyektől nyomatatunk jóságának szereteti által s büntetésének rettegésétől indítatván, felgerjesztetünk azon dolgoknak követésére, melyeket szent-ségihez való hívségünknek próbája megkíván. Ha továbbá elég szerencsések lehetünk Istenünkhez igaz hit által ragaszkodni, bizonyoson oly gyönyörűségekre vezéreltetünk, melyeket e megromlott világnak minden tehetségei számunkra meg nem szerezhetnének. Ezen hasznokról a bennünk lakozó józan okosság ítéletet tehet, hol a hit mindenütt legnagyobb felsőségebe marad, mint oly dolog, mely örökkévaló boldogságunknak kívánságait reménységünkben egyedül teljesítheti. A *Religiórul* magadnak ily gondolatokat csinálván, életedben annak törvényeit legelső vezérül veheted. Az asszonyok nagyobb részén, minekutána életeknek vége fele hanyatlanak, hol kellemetességektől megfosztatván a világtól is elfelejtnek, kéntelenségből erőszakkal buzgóságra tökkélik el magokat, hogy mégis mutathassanak valamit. Vágynak köztök olyanok, kik a világ-nak megvetésétől magánosságra verettetvén, templomokba vészik magokat, hogy buzgósággal dicséretet kereshessenek azoknál, kiktől személyeknek egyéb tulajdonságaira nézve már elfelejtettek. Az igen későre jönni szó-

kott buzgóság csak egy oly álorca szokott lenni, mellyel ifjúságunknak elvesztéséből származott belső gyötrelmeinket kívánjuk takarni; az eltűnt szépségnak szomorú emlékezete sok öregséget fájdalomba hoz, kik buzgóságaik között sóhajtozván, könyveket hullatnak, mintha azt valamely más dicső végből cselekednék. Némelyeknek buzgóságok hasonlít a közép idejük között a forró hideghez, egy szempillantásban buzgóságuktól elragadtatván, imádságaikban mintegy magokat felejtve haboznak; más szempillantásban ismét hallgatásba, hidegségből túnyaságba esnek. Mindezen rendetlenségeknek elkerülésére teljes tehetségedet reá fordítsd. Valameddig kötelességedet ezekbe csendes indulatokkal erőltetés nélkül való kívánt serénységgel elkövetheted; el légy. arról hitetve, hogy belső érdemeid vágynak s egyenes utakon jársz. De mihelyt ezek eránt erőszakot vagy kényszerítést érzesz magadba, hidd el azonnal, hogy veszedelmed felé tántorgasz. Ha gyakorta hányattatásokba és fájdalmas nyughatatlanságokba esel, ha az életnek elkerülhetetlen szerencsétlenségei által szíved keserűségre hozattatik, hol vigasztalást nem találhatsz, hidd el, hogy nincsen igaz állhatosságod s áhítatosságod. Azon reménység, melyet a hit hívőinek ád, minden felháborodásba vigasztalást nyújt minékünk, olyan, mint a gyógyító balzsamom, mely a vérnek keserűségét édességre hozván, az elmének fájdalmait gyönyörűségekre fordítja. Valakik lel-

kekbe e szerint élnek, mintegy kiszaggatták magokat a testi indulatoknak kezeiből s hasonlók azon szerencsés tartományokhoz, melyek ragadozó s mérges állatokat nem teremnek. Ha azért igaz buzgóságod és állhatatos hited vagyon, bizonyosan nem szennyvédhetsz azoknak a kínoknak rabságába, mely alatt a közösséges emberek nyögni szoktak, kiknek ily segedelmek nem engedtetett. Lassanként meg fogsz győzni minden ellenkezéket, levervén a világi fájdalmas történeteknek hatalmát magadról, melyektől illettethetel ugyan, de lelkednek erejébe soha meg nem tévedhetsz, mivel már azok felett vagy. Őrizkedj attól is, hogy az embereknek kiilönb-különbféle cselekedeteiken, mintha Istenednek különös tanácsosa volnál, ne ítélj; a mi ítélettételünk nagyon meg vagyon határozva, melyre nézve az Isten igazságának, sem irgalmaságának osztó bírái nem lehetünk. Ő az az örökös Bíró, ki végezésének könyvét halandó szemeink előtt békárolta. Melyre nézve az emberi nemzetnek sorsán való ítélettéssel vakmerő együgyűségbő s szentségtörő elfajulásba kellene hanyatlanunk. Ezeket tölem mind megérvén, kérlek végre, igyekezz elmédet nagyobb-nagyobb okoskodásokra vinni s magadat a jóságos cselekedetekbe gyakorlani. Imádjad a világnak azon Istenét, ki felettünk uralkodik s kinek hatalmától vezéreltetünk, meg fogja ő néked minden időben azon igazságokat jeleníteni, melyek örök boldogságodra szükségesek.

III. Levél.

Elvégezett levelemben tapasztalhatod, hogy a *Religiónak* természetéről beszéllettem hozzád, mely szemeid előtt legföbb és legnagyobb cél is légyen. Ezután mindenki a házassági kötelességről kívánok írni. E gyönyörűséggel, terhekkel s kínos vigasztalásokkal egybekötetett dolog sokkal szélesebben kiterjedt okokat foglal magában, mint néked minden hozzá megkívántató példákat és elmélkedéseket előadhatnék. Az férfiak s asszonyok különbféle természeteknek egymás ellen szegzett magok viselése homályba hoz e részben. Idő, alkalmatosság, sors, történet, erkölcs, értelem, kedv és kedvetlenség, az egész világnak lármája, ifjúság, hajlott idő, hízelkedők, rágalmazó nyelvek, ékesség, dísztelenség, rendtartás, atyai, anyai kötelességek, házassági hívség mind két részről, barátságos ismeretség s egymáshoz való tisztelet, szorgalmatos gazdálkodás vagy prédálás, testi hivalkodások s józan élet, mennyi csodálatos dolgok együtt, mennyi veszedelmes kösziklák, melyekbe két személy magát eggyé nem tehetvén, házassági hívségekben kínos hajtóréseket szenvednek. Micsoda nagy szeretettel kell két halandónak egymáshoz viseltetni, ha minden fent nevezett dolgokba magokat egyességre kívánják hozni! A szüntelen való szeretetnek is pedig nagyobb veszedelme emberi természetünkben nincsen, mint a szeretett dolognak szüntelen való hibája, mely azáltal sokaknál unalomba

jöhét. Alig bátorkodom tehát néked a házasságról valamit szólani, mit részedről mégis el kell követnem. Legnagyobb boldogtalansága talán asszonyi nemeteknek abban fog állani, hogy ifjúságoknak a házasságra szabad választás nem engedtetik. Úgy gondolkoznak sok szülék, hogy az életnek tapasztalása s történeti őket az oly dolgoknak esmerésébe már nagyobb világosságra hozván, gyermekek szívének valóságos tárgyát csalattatás nélkül választhatják. Mennyi leányok találtnak, kik félelmek s szemérmetességektől akadályoztatnak azon férjival ellenkezni, kit nemzetek és szüléik nézik férjül ajánlanak. Belső érzékenységek ellenkezésbe jön igaz s érzik, hogy szüleiknek e részben engedelmeskedni, mely terhes dolog légyen. Igen idegen kötelesség is az, mikor egy hatvanestendős férjfi megaggott indulatit tizennyolcstendős leányának kívánságaival akarja mérsékelni, de az atyák s anyák mégis uralkodást kívánván gyermekeiken, szabad akaratjoknak egészlen általadják magokat s nem is lehet ellenek egész vágolást e részben tenni, mert igaz az, hogy a csupa ifjúi szerelemből megesett házasságokban, melyek többször mindenkor magokra szoktak unni, idővel szinte annyi egyenetlenségek s veszedelmek származtak, mint azokban látunk, melyeket csupán csak szülék szerzettek. Sokan megnyugodtak osztán a házasságban, kik egybekelésüknek idején egymást kevessé szenvedhették, ellenben sokan kétfelé szakadtak azok közül,

kik kézfogásukkor egymáshoz dühös szeretettel viseltettek. Ki tudná az emberi természetnek történeteit előre ellátni! Ezekre nézve a házasság nem olyan dolog, hogy valaki abban megnyerhető szerencséjét önnön vigyázásának tulajdoníthassa. A házasságban minden ember megvakul s akár szépet, akár szelidet, akár gazdagot vészen, mindenött csak szerencsére lép, mert tudjuk azt, hogy a férjhez menni kívánó szüzeknek életük asszonyi sorsra hoztatván, oly változásokba esnek, melyet ők ezelőtt magok sem hittek volna. Ki tégyen hát itt szerencséjéről meghatározást, hol csak isteni gondviselés s imádság lehet segedelmünk! Felveheted a házasságra való nézve e dolgot, hogy a természet asszonyi nemünk és a férfiú nem közé különbséget helyheztetett; a férfiaknak nagyobb erőt s mélyebb értelmet engedett, néküink pedig ellenben nagyobb szívességet adott, mellyel kötelességünket teljesíthetjük. Alája vagyunk vettetve a férfiaknak; e sors első tekintettel megalázadásra hoz; de ha továbbá megtekintjük, csudálkozással fogjuk tapasztalni mégis, hogy az isteni gondviselés és természet rajtunk e részben csalást nem tettek, mert másrészről számunkra annyi hasznokat engedtek, melyek panaszunkat a férfiak panaszán felül nevekedni nem engedik. Eajtad fog állani, férjednek rabságát vállaidról levenni s ótet hatalmától megfosztván engedelmességre hozni. Szükséges dolognak láttatik részünkről a férfiaknak hatalmok s bölcsességek, melyek által

gyengeségünkbe feltartattatunk s védelmezettünk. De ellenben az ő nálunk nélkül különben vad és kegyetlen természeteknek elkerülhetetlen szüksége vagyon arra, hogy az asszonyi nemnek szelíd, nyájas, hív, érzékeny, szánakozó s kecsegtető kegyességei által lágyulásra s jámborságra hozathasson. Tudod, hogy a férfiak csecsemő gyermekségektől fogva ifjúságoknak idejéig édesanyjoknak s dajkáknak szerelmekhez s gondviselésekhez ragaszkodnak. A természet könyvének első betűit mi nyomjuk szívekre, melyeket onnan a legnagyobb viszontagságok is nehezen vagy soha többé ki nem törölhetnek. így esett gyermekségek kezünkben, ifjúságokba szabadulnának ki jármunk alól; de gondolhatsz-é az egész világon szorosabb és keményebb rabságot, mint az, melyet a heves szerelem szül! Ha valamely ifjú szerelmedtől elfogadtatik, úgyhogy személyednek kellemetessége szívének minden részébe elhat, mutass nagy hívséget néki először; édesgessed kívánságait; hányd nyakára osztón a legkeményebb láncokat, minden megalázni szokott rabságot örömmel szenved, csakhogy abba szenvedvén, töled mégis ölelthessen és személyedet reá gyenge szerelemmel mosolyogni láthassa. Az asszonyi nem tekintete erősebb a törvényeknél, mely könnyhullatásaival s engedelmességével lábához verheti azt a hatalmat gyakorta, melyet a férjfiúság oly rémítő csudával s nagy felemelkedéssel láttatik feléjekbe tenni. Ha e kísér-

tettel ellenkezel, kétségkívül veszedelembe jöhetsz; mert a férjfiák kedvezés nélkül kegyelenneké lesznek; légy hív férjedhez és hitesd el arról; édesgessed kívánságait, alázd meg magadat, engedelmeskedj néki szüntelen, járj csinosan mértékletességgel; dicsérd magadba cselekedeteit s tégy úgy, hogy csak ötét bálványozod egyedül, fogadom néked, hogy oly hatalommal fogsz rajta uralkodhatni, mely felette határ nélkül valóvá lesz. Ekkor lesz az osztán, hol a fő, mely egyedül kíván vezérelni, s uralkodni, mindenütt szemefénye után vonattatik. Mondd meg már, hogy kinek adott a természet nagyobb hatalmat, a férjfiaknak-é mirajtunk, vagy nekünk őrajtuk? Sokan vágynak ugyan oly szerencsétlen asszonyok, kik férjeken vagy egy, vagy más okból nem uralkodhatnak, de gondolod-é, hogy ugyanazon asszony, ki gyengesége miatt férjének rabságában szenved, azonkívül a világon semmi Férj fit rabságába nem tartott? Ha ezen nem, máson lehet uralkodni és mégis megmarad az uralkodó hatalomnak egyenlősége köztünk.

Vágynak olyan asszonyok, kik gyenge férjeiket, mind értelemmel, mind egyéb emberi tulajdonságokkal felülhaladják; az ilyen férjfiak férjfiúi nemeknek szégyenére vágynak. Ha ők mindenekben engedelmesek, együgyű szelídsgépek, nevetséges jámborságok egészen feleségeiknek hatalmok alá esnek. Ezek azok, kiírnék sorsán továbbá szánakozásból nevetni

kell; mégis mindenkorral boldogok, csak érdemes asszonyuktól vezéreltethessenek. Ha ily férjed találna lenni, kíntelen leszel rajta uralnodni, mert egyiigyűsége férjfiúi hatalmát kezedbe fogja letenni, mit te elfogadni kén-telenítettel. E visszajára fordult életed mindenkorral e világ előtt elrejteni igyekezz, úgy viselvén magadat minden közönséges helyeken, mintha te is valósággal férjednek vezérlő hatalma alatt élnél. Gondold meg, micsoda nagy szerencséd lesz egész házadat vezérelni; alacsony embertelenség volna férjednek együgyű gyengeségét e világ előtt nevetségre kitenni, ki csekély szelídsgének úgyis nem oka, mivel úgy született és teneked is, noha férj, mint szolga aképpen engedelmeskedik. Megengedem, hogy ily férjednek gyakorta idéten jámborsága mások előtt szégyenbe hozhatna, kivált mikor ötet, asszonybarátaid-dal ülvén, azoknak erős és bölcs férjeik között idétenkedni látnád. Mert meg kell vallani, hogy egy nemes születésű asszonynak fájdalmas dolog e világnak fényes piacán valamely formátlan és setéterméjű férj fiú által ide s tova vezettetni; de akármely nehéz légyen ez, egy nemes asszonynak mindenkor kötelessége férjének gyengeségeit e világ előtt fedezni s ötet külsőképpen mindenekben törvény szerént való tisztelettel tekinteni. Mentül inkább kimutatná annak gyengeségét, annál nagyobb szerelemmel kellene magának is illettetni, mivel azt láttatna mondani a világnak: lássátok,

micsoda gyenge férjem van. Keserves dolog, igaz, egy nagy születésű asszonynak nagy születésű férjfiúval nem bírni, kit e világban mindenütt szeme előtt dicsérni, tisztelni, szeretni látna; semmi egy föindulatú asszony kívánságának inkább nem hízelkedhetik, mind egy oly nemes férjfiútól vezéreltetni, kiben bölcseség, termet, tekintet, értelem, erkölcs, nyájasság, szelídség, kedves emberség öszveesküdtek emberi caracterét mások felibe tenni s személyét azáltal különbségbe hozni. Azt mondom, hogy egy nemes indulatú asszony inkább kíván ily kies férj fiúnak hatalma alatt élni s tárgyával kevélykedve dicsekedni, mint valamely nyavalás gyengeségen uralkodni, kit véle született kevélysége miatt mások között fájdalom nélkül alig nézhet. Ilyen asszonyi nemünkben a természetnek törvénye, mely magát az okosságnak rabságába nehezen verheti; de akár milyen ereje legyen is, elmúlhatatlan kötelességednek esmérjed férjed eránt, akár kicsiny, akár nagy tekintetű legyen az, mindenkor egyenlő tiszteletet s engedelmességet mutatni és személyét a magad háza népe előtt is úgy tai'tani, mintha dolgaid mindenekben az ő szabad akaratjától függenének.

Ha férjed hozzád vett szeretetében nagyon erőtelenkedik és mint a síró gyermek kötődnek szélibe kapaszkodván, szüntelen körülötted kíván ugrálni, utánad nyargalni, igyekezz vele szép móddal elhitetni, hogy az oly magaviselet

az embernek belső gyengeségét a világ előtt elárulja s személyét alacsonytja; ha ezzel változsra nem bírhatod, mutass szomorúságot, valahányszor körülötted gyermekségeket elkövetni látod. Kérdezni fog, min búsulsz? Felelj néki: azon keserégek, hogy gyönyörűségemtől 'meg kívánsz fosztani; legnagyobb vigasztalásom s örömem csak onnan szármázik, ha téged tökéletesén szerethetlek, kivel osztán szabadon és törvényesen nyájaskodhatom: te pedig olyan dolgokat követsz el, melyek személyedhez vett szerelmemet sanyargatva fogyasztják és amelyeknek elkövetésétől magadat fájdalom nélkül igen könnyen megtartóztathatnád; ne fossz hát meg gyönyörűségemtől, és élj úgy, hogy szerethesselek s benned gyönyörködhessem. Gondold meg, micsoda nemes vigasztalás légyen egy igaz férjfiúnak résziről feleségét, kitől szerettetik, boldogságban, szerencsében tartani; meglásd, hogy engedelmeskedni fog férjed beszédednek, ha még benne igaz emberi indulatok találtathatnak.

Megeshetne továbbá, hogy oly férjfit kaptnál, ki személyedet megunván, olyas hozzávaló hívségedben magát nagyon elbízván, tégedet személyéhez való nagy szereteteddel együtt magánosságodban elhagyna s mulatságait más részeken keresné. Az ilyen férjfiakat még nem lehet rossz híveknek mondani; csupán ilyen cselekedettel lehetnek ők igazak, ártatlanok s feleségeikhez hívek, csak az a hibájok vagyon, hogy az asszonyaikkal való hosszas léteit

megunván, a világnak nyájaskodó sokaságától közönséges társaságokba vonattatnak. Az ilyen férjfiút kérjed, ajánljad néki hívségedet s szomorú magánosságodnak siralmas voltát könyvhullatásokkal terjesszed eleibe. Ha ezek által szívét megilletődésre hozhatod s társaságodban marad, nyertes léssz: ha pedig magát megkeményítvén, csakugyan magánosságodban hágy, vidd véghez anyai kötelességedet, gyermekeid, cselédeid körül, hív maradván hivatalodnak. Az ilyen sors egy asszony részéről igen fájdalmas; mert ha nemes gondolkodása vagyon, oly méltatlanul megvettetett sorsán felette igen elkeseredik; a minden mulatságától megfosztott természetnek nyögését hallja kebeleiben szerencsétlensége ellen kiáltani s annak bosszúállását ellene kérni; mely állapot, ha igen sokáig tart, a legerősebb lelkeket s legnemesebb szíveket is bágyadásokban hozza. Micsoda terhes harc volna ekkor hajlandóságodat egy olyan ifjútól őrizni, ki hozzád a legigazabb, leghívebb és legengedelmesebb tiszteletet mutatna: de mégis religióval, jó erkölccsel s házasági hívségednek törvényeivel, természetednek nyughatatlanságai ellen győzedelmes harcot tehetsz, sérelem nélkül megmaradván kötelességedben. Háládatossággal végyed azoknak hívségét, kik hozzád jóságot mutatnak és maradj a magad kötelességének hív, hogy azoknak tiszteleti erántad soha el ne vesszen, sőt mindég nagyobb-nagyobb pontjára emelkedjen, kiktől már úgyis szerettetel s becsültetek Köte-

lességedhez való hívséged pedig abban áll, hogy tisztelezőidnek világ szerént illendő emberiséget mutass, házassági szövetségednek pedig annak törvényei szerént állandóul tiszta s hív maradj. Vágynak olyan férjfiák is, kik feleséjeiken kívül senkit nem szeretvén, haszontalan hivalkodásból s csélcspap hejehujásából feleségeik előtt mindenkor más asszonyoknak szerelmével dicsekednek; noha erő ténél magokviselésével az egész világ előtt megmutatják, hogy oly finnyás indulatú személyek szerelmének megszerzésére, mint melyekkel kevélkednek, elégtelenek. Sérelmet okozhatnak ezek is asszonyaiknak, mert ámbár el légyen is felesége arról hitetve, hogy férje éppen nem vétkezett azon dolgokban, melyekbe magát gyermeki csekélyiségből bűnösnek lenni kiáltja: mindenazonáltal az ilyen erőtelenséget nehezen szenvedi s benne háborúságot tészen. Az ilyen nemű férjfiakkal igen nehéz lesz bánnod, mert ezek azok az ártatlan eszelősök, kik cselekedteknek nem okai: ők lármáznak, szegények, követni kívánván minden, mit másuktól hallanak és sohasem gondolkoznak róla, hogy feleségek, vagy mások is arról, mit ők beszélnek, mit ítélnének. Ha ilyen férjnek hatalmába esel, csak szenvedd hibáját, mert valahányszor dorgálod, mindenkor fogadást tészen előtted, hogy a tiltott dologban ellened soha többé hibázni nem kíván; de mihelyt szemeid elől kimehet, nyavalvás bangóságát¹ azonnal újra kezdi,

¹ Ügyefogyottság.

esszelősködik ellened, hozzátévén még azt is esmerősei között hibájához, mely szerént azokat kéri, így szólván: de meg ne mondjátok a feleségemnek, mert megvár. Ily nevetséges együgyűségből mind a te belső fájdalmadat, mind a maga haszontalanságát a világ előtt kétszeresen kifejezi. Ezek különben egyéb dolgokban ártatlan, engedelmes és jószívű emberek szoktak lenni és mindenötörömett elkövetnek, csak azt engedje meg nekik a világ, hogy ők minden vég s ész nélkül ami elméjekbe botlik, dicsékedéssel szabadon kibeszélhessék. Lehet oly férjed is, ki hozzád szeretettel, tisztelettel s barátsággal fog viseltetni; de mégis elég erős férjfiúi szíve s állhatatossága lesz arra, hogy tőled józan és törvényes okok szerént mindenekben illendő engedelmességet kívánjon, ki tégedet szeret, kívánságaidnak kedvez és szeretéiből s férjfiúi hivatalból mind néked, mmd egész házadnak feje kíván maradni. Az ilyen nemű férjfiak első tiszteletet érdemlenek; ezek azok, kik atyai kötelességeket esmérik s dolgaitat házassági kötelességeknek sérelme nélkül bölcseséggel, emberséggel vezérelhetik. Az ily tulajdonság természet szerént kemény és állhatatos férjfiúi indulatokat jelent, innen származik, hogy az ilyen férjfiakba néha keménysséget tapasztalni, mert az uralkodás keményseg nélkül fel sem is állhat. Könnyen megeshetne tehát benned, hogy egy ilyen férjfit, kötelességének elkövetésében természetednek gyengesége miatt gyakorta kegyetlennek lenni

vélnél, de gondold meg azt, hogy egy férjfit semmi hiba haszontalanabbá nem tészen, mint a szüntelen való lágyság. Az illendő keménysséget azért férjfiainknak a természet adta, kiknek gyenge asszonyokká s gyermekekkel kellene lenni, ha férjfiái keménységektől megfosztattnának. Ilyen sorsban igyekezz csak arra vigyázni, ha találtatik-é osztán férjedben szelíd engedelmesség, minekutána valami előtte elkövetett hiba ellen keménységet mutatni kétenítettet; és ha e két dolognak igaz mértékét benne felta látod, csudáljad ötét, engedelmességgel, szeretettel édesgetvén személyét. Vágynak ezen feljebb megneveztettek felett prédálásra, durvaságra, részegeskedésre s fajtalan életre hajlandó természetű emberek. Ezek már azok az állatok, kiket a természet asszonyi neműnknek kínjára búsulásába szül és akiknek jobbítása vagy oktattatása is életünknek halálos keserűsége. Nem kívánunk tehát azzal fárasztani, hogy egy férjfiúnak utálatos formáját előtted rajzoljam, ki a bor által emberi okoskodásától megfosztatván, mint valamely leverettetett, oktalan állat okádékjában a földön hortyog. Nem kívánok azokról is szólni, kik mint emberi természetünknek mostoha fajzási, tigris tulajdonságokkal származván, sem feleségeknek, sem gyermekeknek kiáltásaitól szánakozásra nem hozattatnak. Oly kegyetlen ostorai ezek az egeknek, melyeket áldássá csak isteni irgalmasság változtathat. Nem is reménylem, hogy ily férjfiúnak hatalmába es-

hess, mivel ezen bűnök az emberek között igen híres és esmeretes hibák szoktak lenni. Ezen természetnek rémítő csudáival együtt őrizkedj azoktól is, kik emberséges és jószívűek ugyan, de a világi életnek módját fel nem vehetvén, haszontalan költségbe, prédálásba, pompába verik magokat. Ezek azok, kik szerencsétlenségeket előre sem nem láthatják, sem nem érezhetik és szüntelen remélve, mindenkor kárt tesznek, szerencsétlenségeket pedig csak akkor érzik meg, mikor már annak elkerülése többé hatalmokba nincsen. Micsoda gyönyörűséged volna osztán férjednek jó szívben, ha annak vigyáztatlansága s élhetetlensége miatt bűn nélkül utolsó nyomorúságra verettetnél. A halál és gyalázat mindenképpen kínos, akar vigyáztatlanságból, akar kegyetlenségből származzon.

Törvényeket kellene továbbá elődbe adni, hogy a házasságra legérdemesebb ifjakat miképpen esmerhesd meg; de kicsoda volna ezeknek esmerésére elégsegest Ha tudományod, nemes érzésed és származásod vagyon, melyekkel a világban soknemű dolgokat tapasztaltál, elkerülheted sok ifjak gyengeségének veszedelmét; igyekezz az emberi szívnek esmérőben előmenni, tanulj emberi módon érezni, gondolni, mely nemes tulajdonságokra csak viszontagságok s szenvédések által vezéreltethetek hol mindenütt isteni gondviselésnek ajánljad magadat.

IV. Levél.

Eltökéllett szándékkal vagyok ezen levelemben azon kötelességedről írni, mellyel hazád népéhez, gyermekéidhez s cselédedhez fogsz tartozásképpen viseltetni. Legelső gondod a \ légyen, hogy magadat házadnak igazgatásában kedvessé mimódon tehesd. Egy szép asszony, kellemetesség nélkül, hasonló a festett képhez, melyben lélek nincsen. De honnan végyen asszonyé nemünk törvényeket a kedvességnak megszerzésére; e kincs csak természet által osztogattatik: akitől ezen édes anya édesgetéseit megvonta, az akármit követett el személyének tökélletesítésére, mindenkor kellemetesség nélkül maradott. Részesévé kell hát először a természet ajándékainak téttetetni, ha tanulás, szorgalmatosság és mesterség által magunkat nemesíteni kívánjuk. Ellenben haszontalanokká lennének bennünk a természetnek kedvezései is, ha azoknak kitisztításokra s felemelkedésekre semminemű szorgalmatos-sággal és mesterséggel nem élnénk. Ez okon nincsen oly természet ajándékaival teljesült emberi természet, melynek a tanulás tapasztalás s józan okoskodásunknak oktatásai szükségesek ne volnának. Így osztán természet és mesterség együtt tésznek az emberből oly teremtést, mely nemes tulajdonságaival a közönséges dolgokat meghaladván, másokat személyének csudálására s szeretetire húz, személyébe pedig angyalokhoz közelít. Nékem úgy tetszik, ha hozzád való nagy anyai szerel-

memtől nem vakíttatom, hogy származásodhoz a természet kedvezéssel viseltetett, mely kedvezés eredet szerént való érdemeidet benned szülvén, nagyobb felemel tettetésére, tőlem a nevelésnek oktattatásait kívánja.

Serény vizsgálódást kívánok továbbá tenni azon dolgok körül, melyek egy ifjú asszonynak személyét háza népe között kedvességre s tiszteletre vihetik. Oly tudomány, melyből az egész világ előtt való kedvességre magadnak példákat vehetsz. Tudom, hogy a természetnek első kellemetessége szépségbe határozatok. Édes és keserves ajándéka ez az egeknek, mely szerencsére s veszedelemre illendő sebességgel vezet. Szerencsés egy oly személy, ki nemes erkölccsel s bölcs lélekkel bírván, testével is szép lehet. Azért mondom ezt, hogy a testnek szépségét egyedül soha sem boldogságnak, sem szerencsének, sem állandó kellemetességnak ne végyed. Gondolod-é, hogy házad népe csupán tekintetednek és testednek szépségéért humorodnak lármázó mordságát, szüntelen ok nélkül változó indulataidnak rendetlenségei hosszas idők alatt békességes türéssel s örömmel viselné! A testnek rendessége legelső része a tetszsére való érdemeknek, ezután következnek a cselekedetek kedvességei, melyeket ha e világ magad viseletiben fel nem találhat, rád ún, magadnak hágy. Sok asszonyt láttál kevés szépséget cselekedeteinek nemességeiért csaknem özönségesen szerettetni és ellenben sok

kevély szépségeket találhatsz köztünk, kik megvetésben s elhagyattásban élnek, mivel magokviseleтивel érdemesekké, sem nemesekké magokat nem tehetik. mindenekfelett vigyázassal légy arra, hogy cselekedeteidnek belső okait soha se gyermekideidnek, sem egynek is cselédeid közül ki ne jelentsd. Ezen okokon ne értsed gazdaságodnak munkáit, melyeknek okait nyilvánvalókká kell tenned azért, hogy azok által házad népe bölcs rendeléseidet távollétében is követni oktatta thasson. Ezekben azért nemhogy titkos nem lehetsz, sőt még tanítóvá kell magadat tenned. Más természetű eszközök azok, melyekben csupán csak a magad szívével tanácskozhatsz és amelyek semmi egyéb célra nem dolgoznak, hanem csupán csak azon munkálnak, hogy önnön személyedet oly nemes cselekedetekkel mimódon öltöztesék fel, melyek annak mind parancsolásban, büntetésben, mind pedig engedelemben s jutalmazásban egyenlő kedvességet adhassanak. Ez oly titka legyen szívednek, melyet sem férjed, sem barátod, sem testvéred, sem én szájad vallásai által ne tudhassanak. Gondolj reá, hogy a személy szerént való magaviselésnek hányféle törvényei vágynak, melyek szerént ő a legfontosabb s nagyobb dolgokról a legkisebb cselekedetekre is kiterjeszkedik. minden szó, minden mozdulás húzhatnak magok után kedvet, vagy kedvetlenséget. Mi lenne tehát abból, ha férjednek megmondanád, hogy te így, vagy amúgy szántszándékkal cselekszel és beszélsz,

mellyel csupán néki kívánsz tetszeni? Tudod-é, hogy a kellemetességnak természet szerént valóvá kell lenni. Azért, ha ezek eránt titkaidat kivallanád, minden cselekedetedet mesterségnak vennék s a szép dolgokkal is magadat nevetségessé tennéd. Vigyázz másoknak magok viseletire, melybe igyekezz azt követni, mit rendesnek, szépnek, kellemesnek és természet szerént valónak lenni tapasztalsz; olvass könyveket s lásd ott is, mit tésznek kellemetességgé; de ne mond soha senkinek, hogy e világon magadon kívül valakit még követsz. Ha cselekedeteidben más, náladnál kellemetesebb személyeknek szokásait észrevészík is, hagyj azoknál szabadon ítélni és ne mond soha, ha tőled származnak-e egyedül azon cselekedetek, vagy másoktól vettet; elég az, hogy azokat te is természet szerént követed el, erőltetés nélkül, mellyel magadat kedvessé tézed. Ha így a szép magaviselet benned önként foly, minden azt gondolja, kik között élsz, hogy te úgy vagy oktattatva és születve. Maga sem tudja, azt mondják rólad, mely igen kedves tulajdonságai vágynak; akár testével mozduljon, akár hallgasson, álljon, beszéljen, mosolyogjon, vagy szomorkodjon, mindenféle kedvességet mutat, hol tiszteletet, hol nyájasságot, hol hallgatást okozván azoknak, kiktől környül vagyon vétetve. Ilyen igaz az, hogy egy nemes tulajdonságú asszonynak kedve s kedvetlenségétől egész házának nyájassága függeni szokott.

Vagynak ugyan olyan személyek, kik a ter-

mészettől szelídeden s ártatlanul születvén, minden mesterség, tanulás és okoskodás nélkül cselekedeteikben kellemetesk, mely szerencsésekben legkisebb mesterséggel sem élnek s nem is élhetnek azon okon, hogy annak megtanulására talán sem alkalmatosságok, sem tehetések nem volt. Az ilyen származás különös nyereségnak tartathatik. Ha ilyen származásod vagyon és nincsen elégséges értelmed annak ékességeit mesterséggel nagyobb fényességre vinni, maradj a természetnek első munkájában; de ha vigyázassál s okoskodással annak tulajdonságait nemesebbéké teheted, elkövetésére igyekezz. Ne oly mesterséget szerezz magadnak, mi csupa erőltetés s a természetnek kellemetességeit megfojtja, nem mutathatván osztán magában sem szépet, sem hasznost, mivel benne sem természet szerént valóság, sem hízelkedő mesterség nem tetszik. Olyan mesterséget hell tanulnod csak, melynek természet szerint való gyakorlása nem mesterségeket, hanem véled született anyai tulajdonságokat mutasson; és ha tapasztalod, hogy a tanult dolgokat származásodnak fundamentomában bé nem plántálhatod, hogy azok ott önként virágozván, gyümölcsöket hozzanak, mesterségre ne törekedj. Nincsen az emberi társaságban nevetségesebb magaviselet, mint (amilyent) az oly személyek mutatnak, kik természeti tulajdonságoknak minéműségéből ki akarván vetkezni, másba bújnak, melynek követésére elégséges erejek nincsen.

Úgy gondold ezeket, mint egy oly személyt, ki a maga ruháját megutálván elveti, mezítelen hagyja magát és más, szébb köntöshöz kap, melyet magára húzni erőlködik ugyan, de végben nem vihet, mivel testéhez nincsen szabva. Lásd meg továbbá, mi történt véle, oly személyé tette magát, ki szüntelen küszködik, hogy cifra ruhába öltözheszen, de örökre mezítelen marad; mert egyik tagját fedezni kívánván, a másikat mezítelen hagyja. Néki úgy tetszik, hogy cifrán vagyon öltözve s cselekedeteivel nagy göggsséget mutatván, csudálkozik azon, hogy körülötte minden embert nevetni lát. Távoztassad az ily hibát; mert ez az a gyengeség, mely az embert oly csudálatos sorsba helyhezteti, melyben mások rajta a szánakozás miatt nevetnek. Ha akarsz valakit követni, természet szerint kövesd; de jegyezd meg, hogy mégis e világon oly személyre nem találhatsz, kinek tökéletes követésére természeti tulajdonságaid elégségesek legyenek. Magad viseletinek nagyobb részit mindenkor a magad születéséből kell kicsinálni és az osztán, mit másoktól szeresz, ennek csak toldaléka. Csak olyan színt vegyél el tehát másoktól, mely a te színeddel megegyez; különben a véled ellenkező tulajdonságokkal olyan formát csinálnál magadnak, mint egy igen fekete ábrázatú ember, ki magának szóke szemöldököt festene. Végre láthatod, hogy az ember önnön tulajdonságaiba soha le nem vetkezhetik, csak igazíthatja, ronthatja, vagy sokasíthatja azokat másokból. Vegyél te

is mások nemes tulajdonságaiból a magadéhoz, melyek a tiédnek tonnáival és színeivel egyeznek; de azokat tulajdon érdemeiddel elkevervén, meg ne mutasd újjal soha senkinek e világban, hogy melyiket szerzettel és melyik a magadé. Nézd meg a sok vendéghajat, melyet válogattok s természet szerént való hajótoknak színéhez alkalmaztattok; nem arra kényszerítik-é szüntelen a hajcsinálót, hogy azon vendéghajakat fejetekre hajatokhoz megismérhetetlenül alkalmaztassák! Miért cselekszítek eztetl Kétségkívül azért, hogy hajótoknak pótolásában lopástokat a világ előtt természet szerént valóvá tehessétek, mely szerint a világ azon dolgokat, melyekkel magatokat ékesítitek, véletek származott ékességeknek és nem tolva-jul kölcsönzött dolgoknak esmérje. Lásd ilyeknek a belső tulajdonságok is; igyekezz azért minden kölcsönzött dolgot benned önnön természeteddé változtatni, hol munkáidat csak egyedül magad és senki más rajtad kívül ne láthassa. Lösznek ugyan oly éles elméjű férfiak és asszonyok, kik titkolásod ellen is mesterségedbe be fognak látni; azok lesznek ezek, kik magok is egyenlő dolgokban mesterkednek; ártalmaktól mindazonáltal nem félhetsz; mert ha egyszer magad viseleti ben természet szerént való kellemetességet mutatsz, akárhonnan szerzett légyen is az, csak szerettetni fogsz, mert igaz az, hogy a jóságot csak jóság követheti.

Lehető dolog volna talán, azt mondhatnád itt, egy természettel teljességgel rosszul szár-

mázott személynek a legfőbb születésnek követsével magát jósággá változtatni? Soha ne hidd ezt; mert ez az a doleg, melyre mondani szokták, hogy a holló feketeségét, s a hattyú fehérségét meg nem tagadhatja. Lehet a kis jót sok jóvá tenni; lehet száz forintból ezeret keresni, de semmiból nem származhat valóság és ahol csupa gonosz vagyon, ott jóság jó nélkül nem teremhet. Olyan volna ez, mintha a szelíd plántát égetetlen mészbe ültetvén, alját vízzel locsolnád, hogy nevekedjen és újuljon. Próbáld meg a természettel gonosz embernek jó tulajdonságokról beszélni s fáradtságodnak hasonló hasznát fogod látni. Ebben áll a kellemetességnak titkos mestersége. Szükséges volna továbbá tudnod, hogy micsoda cselekedeteket kövess el, melyek személyedhez idő és alkalmatosság szerént házad népére való nézve kedvezéssel legyenek. Alig gondolhatom ki, hogy e részben néked mit írjak. Van az emberi természetben valami származás által személyhez ragadt érdem és oly kimagyarázhatatlan kedvesség, melyet sem tanítani, sem követni, sem másoknak általadra nem lehet, önként terem magától, szabad gyümölcse a természetnek; nem tudjuk, micsoda s honnan jön; csak esdeküink azon személyekre, kiknek birodalmában vagyon. Ez a megfoghatatlan kellemetesség, mely a tekintetnek nemesi formát ád, a cselekedeteket illendőkké, rendesekké térszi s az embert nemessé, kellemetessé, érdemessé térszi együgyűhez, bölcsőhöz, alsó-, köz- és förendekhez egyenlően tudja

nyájas szelídsgének méltóságát alkalmaztatni; a legközönségesebb beszéd s cselekedetek is különösökké s nemesekké változnak által, melyek bennek igen könnyűknek és rendeseknek tetszenek, de másoktól mégis elkövethetetlenek.

Kicsoda adhatott valaha valakinek csupa oktatással ily nemes érdemet, hogy a természetnek hatalmát mesterségével felülhaladhassa? Az emberi származás némelyekbe hibáját, némelyekbe pedig kellemetességit kívánja mutatni; boldogok azok, kik ez utolsó rendből lehetnek.

Eddig személyednek belső tulajdonságairól elmélkedtem; de végre rövideden meg kívánom mondani, hogy egész házadnak gondviselésben külső és nevezetes kötelességeidre való nézve minémű vigyázással légy. Jegyezd meg, hogy soha cselédeid közül csak egyiket is arra elégséges ok és alkalmatosság nélkül meg ne fedd s annyival kevésbbé büntesd. Az emberi teremtések, noha sok tévelygések s esztelen alacsonsgok alá vágynak is vettetve, mindenkor józan eszközök által kívánnak vezéreltetni, úgyhogy nincsen közöttök olyan tudatlan ember, ki ha észből nem is, legalább szívének fájdalmas érzései által, méltatlan szenvedésének esméretire ne hozattatna. Mihelyt ő továbbá lelki esméretibe arról ellítettetik, hogy büntetésedet nem a maga hibája, de csak szeles indulatod s mordságod miatt szenvedi, szívéből hozzád vett tiszteletét elveszti s végre, ha ellené ok nélkül nyughatatlankodni meg nem

szűnsz, szidalomra, vakmerőségre s rágalmazásra fakad ki ellened. Tudd meg pedig, hogy a cselédnek serege oly csatorna, melyen a házi gazdasszonynak hibái és erőteiénségei rejtek-házaiból, hol azokat fedezgeti, a közönséges világ eleiben kifolynak. minden cselekedetedet józan és meghatározott okok szerént intézzed el; szoktassad magadat valóságos sérelmek által megindulni és az árnyékot valóságnak nem nézni. Cseléded erőtlenségeihez a kisebb dolgokban békességes tűréssel s előtted vigyázatlanságból megesett hibájokra mosolygó engedelmességgel viseltezzél; ha pedig azok valamely alkalmatosságban szembetűnők, tégy hat-hatós feddést ellenek, hol keménységedet szüntelen az emberiségnek józan törvényeivel mér-sékeljed.

Mutass előttök idő és alkalmatosság szerént nyájasságot, szólj hozzájok mulatságosan; de osztón az ily magad lebocsátkozását annak idejében méltóságos csendesség kövesse, ezekkel mutatván, hogy nézik hibájokat büntetheted s jóságos cselekedeteket szeretheted. Utálatban légyen előtted az áruitatás, de meg ne vesd ellenben azokat is, kik önnön szerencséjekhez s hozzád való indulatból valamely cselédednek titkos gonoszságát előtted felfedezik. Benned kell továbbá azon erőnek lenni, mellyel a csupa árulót a hív szolgától különböztetheted¹.

Házadnak egész gondját állandó rendben végyed s azt cselekedj szolgálóid között, hogy azok között egész nap kiki a maga áltá

lad meghatározott kötelességében mint az óra-kerék úgy forogjon. Tedd magadat osztán minden cseléd kötelességének rugó-tollává.¹ Úgy, hogy kötelességekben mindenjában teáltalad lelkesítettvén, hogy erkölceid házad népének minden tagjaiban kitessenek. Légy szorgalma-tos láarma nélkül, viselj szelíd csendességet magadban, de soha komorsággal, epével és elfajult indulatokkal házad népét, ha lehet, ne terheljed, csupán kedvetlenségednek ki mutatása elég légyen annak büntetésére. Ha pedig javadba oly sérelmet tesznek, mely igen érzékeny és kemény fedést érdemel, annak fáj dalmas büntetését add által férjednek, meg-gondolván azt, hogy amely keménység egy férjfiben dícsértethetik, az egy szelíd erkölcsű asszonyt, bár méltó okból folyjon is, meg-gyaláz.

Mit szóljak gyermekeid eránt való köteles-ségeidről, melyre természet és *Religio* által kell oktattadnod? Ezek lesznek fáradtságodnak leg-első tárgyai, kiknek előmenetekre minden gondodat fordítsad. Terjeszd ki reájok édes anyai szeretetedet és csak azon igyekezz, hogy erkölctelenségeket meglátván, azoknak illendő büntetésére szereteted miatt benned elég ke-ménység maradhasson. Tudod, hogy a termé-szet minden ellenkezésekkel kevert öszve, hogy magát ezen törvény által fenntarthassa. Micsoda állatnak adott több édességet, mint a

¹ Ném.: Triefeder.

méhnek, melybe mérges fulánkot is helyhezтett; így egyik részit édességgé s a másikat méreggé tette. Így tetszett az örökkévaló isteni gondviselésnek is legfelsőbb hatalma által teremtett emberi nemünknek sorsát meghatározni, keménységünkét lágysággal s gyönyörűségeket keserűségekkel elkeverni. így cselekszik az Isten, ki bennünket büntet, hogy jutalmazhasson. Ö rész szerint igazság s keménység, rész szerént pedig irgalom és szeretet erántunk. Tanuljad néki dicső képit nemes munkáiban esmérni s véghetetlen tulajdonságainak árnyékait amennyibe halandóságodnak őhöz, képest való semmisége engedi követni, hogy a te szíved is tehát gyermekeid eránt felére igazság, keménység, felére pedig édeség, engedelem s szeretet légyen. Egy szóval, légy dicső emberi teremtés s örök Istenednek képe.

V. Levél.

Minekutána házad népéhez való kötelességet tanultad, szükség a közönséges világi társaság eránt való kötelességedről is gondolkodni; mert sokakba nem cselekedhettél azt, mint asszony, amit még leány vagy, elkövethetsz; ellenben sok dolgokban lesz szabadság mint anyának, melyek most tőled tiltva vágynak. Mimódon viselje magát egy ifjú asszony e világnak piacán, hogy magának állandó szeretetet s tiszteletet szerezhesse? Hányfélé módon futják e veszélyes pályát,

hányan vesztenek és nyernek benne! Nézd Dóriát, ezt a finnyás gőgöst a világ előtt micsoda indulatokra ragadtatik, hogy képzelt dicsőségének szárnyain repülhessen! öltözetin annyi szagot érzesz, amennyi nemű virágnak, kifacsart leve egy királyi városban találtathatik. Rózsabokrok nőnek ki kebeléből, melyeknek árnyékában kiszeregezett mellyét nyugtatja; testének mozdulásai hol bágyadt szerelmet, hol sebes vidámságot mutatnak; most kiált, most fáradt szavakkal beszél; amely dologra ebbe a szempillantásba esdekel, másba ahhoz unalmát mutatja; néha az idegenekhez is úgy viseltetik, mintha régtől fogva mindenjájokat esmerné, néha pedig azokhoz sem mutat esmeretséget, kikkel együtt nevekedett. Állandó se magához, sem máshoz nem kíván lenni, szüntelen való henyélésbe és változásba vagyon; egyszerre minden látatik kérni s megvetni. Alig volt valami dolog kevés szempillantásokig kezében, hogy azt unalommal magától elvetette, noha annak megnyeréséért ezelőtt számtalan fohászkodásokat tett. Kívánja, hogy az egész világ ötet egyedül szeresse s minden férfiú, öreg, középszer életű, ifjú és gyermek lábánál esedezve sóhajtozzanak személyére, mit ha szeretői körülötte elkövetnek, azonnal finnyás unalmat mutat, nézni sem kívánván reájok. Mint a nyári lepke, virágról-virágra szüntelen lebeg, mindaddig meg nem határozván holmaradását, míg ötet ideje burokba nem öltözteti,

melyet csak a koros idő vagy a vénség hozhat el; az ilyen személyek közönséges világi társaságunknak komédiásai, kikre kacagnak, tapsolnak s bennek gyönyörködnek ugyan, de személyeket nevetséggel fizetik. Ne hidd, hogy ezekhez a tökéletes férj fiák állandó szereettel s tisztelettel viseltethessenek, bamba s nyájas gyermeknek tartják őket, kikkel ideig örömet nyájaskodnak, de vélek valóságos kötést nem tesznek. Nem is lehet egy megélemedett férjfiúnak egy oly gyermekkel barátságos szövetségre jönni, kit nyájasságában karjaira vevén, gyönyörűséggel csókolgat, de ha hivatalának ideje elérkezik, gyermeki játékai közé letévéni, bár sírjon is utána, minden fájdalom nélkül elhagyja.

Ismerheted Duzát, ki magaviseletével .Doriának éppen ellene vagyon tétetve. E házának falai közé békaburkózván a napnak világosságát is félve nézi, az emberi társaságban való léteit büntetésének esméri; nemes és tiszteles férjfiaknak társaságát kerüli, magát titkon rejtégetvén szolgálóival együtt dolgozik, a közönséges dolgoról semmit nem tud, senkit sem rágalmaz, sem dícsér, egyedül magának él a világban, és ha néha házának tisztelessége, vagy valamely atyafiúi vendégség, hová hivatalos, és közönséges asztalhoz vitetik, magaviseletiben és személyében olyan, mint a magánosságban való ijedős s magát szüntelen rángató félelem. Jó a maga dolgaiban, de vad az emberi társaságban és mindaddig láncokon láttatik

nyögni, valameddig a társaságból ki nem szaladván, ismét szobáiba nem burkozhatik, hol mint vadállat a maga csapásain s ösvényein hol csendesen susogva, hol felszóval zúgolódva, alá s fel bátorsággal jár.

Tekints meg Liciát, ő ellenben sohasem tudja magától, mit csináljon, ha otthon van, egymásután következni szokott kötelességeit jó kedv, harag nélkül, csak csupa szokásból szívesen elköveti s véle nem dicsekedik. Akár otthon, akár másutt légyen, idejét panasz nélkül egyenlőül tölti, a mi eszébe jut, ártatlanul kimondja; ha más dicsér, ő is dicsér, ha gyaláz-nak, ő is gyaláz, egyszóval kötelességének ismeri minden dolgokat elkövetni, niit szeme előtt másoktól végbevinni lát és oly igen ártatlan, hogy szerencséjére sohasem tudja meg-határozni, melyik cselekedetével hibáz s melyikkel tézen jót. Az ilyen természetű asszonnyok e világban csak lehelnek, élnek és ahová másoktól taszítattnak, békességes tűréssel ott-maradnak. Vágynak ezeken kívül (mert ezek a dicsőségről nem is álmodhatnak) olyanok, kik csupa szépsége dicsekednek; mások gazdaságban, többek tudományban keresik közönséges tiszteleteket. Akár egyik, akár másik követessen el jó móddal, mindenik becsületet húzhat maga után. Igyekezz te ezek között a világnak közönséges társaságában mértékletes nyájasságot, szelíd kedvet, nemes tüzet s oly csendességet idő szerint mutatni, mely belső erkölcsidnek csendességeit szemeidre festvén,

nagy tulajdonságaidnak méltóságát homlokon s egész tekintetedben mutassa. Akár nagyobb, akár kisebb rendben lévő személy légyen, ki személyed eránt legkisebb tiszteletet mutat, azon szempillantásban légy érzékeny arra s fizess néki annyi becsületet, melyet személyedhez kijelentett tiszteleti érdemel és ha lehet, jóságának szelíd hálálásával haladd meg az ő szívességét, hogy a becsületben mindenkor inkább te győzz, mint győzettessél. Tapasztalod, hogy minden ember örö mest fog személyedhez szolgálatot mutatni, csak arra vigyázz, hogy szemérmes köszönésed s érzékeny hálaadatosságod soha felettesebb való ne légyen, mely tégedet nevetségessé tenne, mert a felettesebb valóság minden dologban unalmat és megvetést szül.

A szabad dolgokban csinálj magadnak oly-nemű beszédet, melynek folytatásával a tessék ki, hogy szíved azoknak, kikhez beszélsz, nyitva vagyon, úgylátszik oztán mindennek, mintha egyenesen menne szívedhez, mely csupa nemesség, szelídség s nyájasság. Ekkor fognak oztán igyekezni a könnyen megnyert szabad dolgokról szívedbe a titkos dolgok közé férni: de cselekedjed aztat továbbá, hogy valamennyi-szer a határon túl ostromot térsznek ellened vagy igen nyájas tréfával, melyben józan érte-lem légyen keverve, vagy hirtelen csendességgel felelgess. Egy szóval szíved körül esdekő vendégeidet kertedbe, udvarodba mulattasd szabadon, légy ott hozzájuk igen nyájas, de

rejtek szobáidnak ajtaiin öket belépni sohase engedjed. mindenkor fognak nyájaskodni körülötted és szíved belső részeinek megnyerésében szüntelen fáradván, személyednek állandó tiszteletivel múlnak el körülted. Jegyezd meg, hogy az emberi természet unalmat szokott az olyan doleg eránt mutatni, melyet fenekitül felforgatván, minden részeiben megláthat s megesmerhet, csak szükség az oztán, mi ben-nünket az ilyen eszközökhöz köt. Olyan dolgokra esdekkik az ember haláláig, melyekben rész szerint gyönyörködhetik ugyan, de tökéletes szabadságra sohasem mehet, Ne tégy, ha végbeviheted, soha senkinek személyén rágalmazást, azaz ne vágolj senkit olyan hibával, melvet ő el nem követett, de azért a valóságos hibáknak esmerettségtől vakbuzgóságból meg ne foszd magadat, tudván azt, hogy akik e világon e részben elmés ítéleteket s vizsgálásokat nem tehetnek, ostobáknak tartatnak s valósággal azok is. Amire mindenek felett leginkább kérlek, az, hogy a természetnek nyomorúságát vagy hibáját, sem boldog sem boldog-talan személyben soha csúfsággal ne illessed, mert ezen cselekedeted a *Religio*, emberség s nemes erkölcsöknek törvényei ellen mintegy szentségtörés lenne. Az erkölctelenségnek makacs és goromba hibái ellen mutass megvetést, vagy hallgatással vagy mosolyodással, de a természetnek hibáján engedd szívedet illető-désre s szánakozásra hozattatni. Egyszóval vigyázz mindenazon cselekedetekre, melyek a jó-

zan okoskodásban, szelídsgben s emberi igaz tiszteletekben illendőségeknek tartatnak. Víg kedveddel soha ne mutass szelességet, hanem mértékletesség késérje nyájasságidat, öltözeteddel kövesd a közönséges szokásokat, de azoknak változásában rendkívülvaló ne légy. Mutass mindenkor mértékletességet ott, hol mások felettébb valósága tévelyednek s érdemeld meg a férfiak tiszteletét azzal, hogy dolgaidban szüntelen állhatatos maradván, minden állapotnak igaz mértékében maradsz. A szépségre csak annyiba támaszkodj, amennyibe azzat józan okoskodásoddal s nemes cselekedeteiddel lelkesítheted. Tudod, hogy ez oly érdem, melyet tölünk az idő hamar elragad, az erkölcsöknek kellemetessége pedig oly dolog, mely tiszteletünket hajlott időnkben is feltartván, kívánt védelmével személyünket koporsónk szélén kíséri, kényszerítvén azokat, kik esmeretsegünkben voltak, hogy halálunk után sírunk szélire könyveket hullassanak. Ah, kedves leányom, hidd meg nékem, hogy csak belső érdemek azok, melyekhez a tisztelet ragad és amelyek által halandó társaink állandóul liívségünkön láncoltatnak.

VI. Levél.

Szívemben érzek egy indulatot, melyről neked levelemben írni kívánok, ez a barátság. Nem lehet fel tennem, hogy ha nemes szíved vagyon, e világban barátság nélkül élni kíván-

nál, de különben is ezen érzésnek olyan gyönyörűsége szokott lenni, melyet vad és alacsony-indulatú emberek nem tudhatnak. Az igaz barátság a legérdemesebb emberi szíveknek tulajdona szokott lenni. Semmi dologban nem szükséges nagyobb vigyázassál lennünk, mint baráti hívségünk tárgyainak választásában. Ha egyszer valakivel igaz barátságot kötsz, soha abba fájdalmas és kínos sebek nélkül szakadást nem tehetsz. Ezen veszély okozza, hogy barátidat minek előtte számodra kiválasztottad, karaktereknek és szíveknek belső részeibe, ha lehet oly tökéletesen megesmerd, amennyire nekik esmértekniek lehet.

A közönséges emberségnek törvényei szerint minden hozzád becsületes személyhez mutathatsz valamely barátságos indulatokat, melyekkel a közönséges társaságnak tagjai egymáshoz szoktak kötöttetni, de az ilyen barátságok neme csak emberi kötelességből foly és oly szívességet visel magában, mellyel egy halandó több halandó társaihoz mintegy felebaráti szeretettel köttetik. Ezt el kell azért követned, hogy emberi kötelességedet mindenek eránt megtégyed és ne csak éppen barátidtól, de idegenektől is kedveltessél. Nem ilyen barátság az, melyről néked szólani kívánok, olyan szívbéli kötést értek, mely hívségedet ez vagy amaz érdemes személyhez igazán és állandóul láncolhatja.

Meg kell vizsgálni, micsoda dolgok légyenek azok, akar erkölcsben, akar testben, melyek

két szívet elszakadhatatlanul egymás hívségrére hozhatnak. Kibe gyönyörködhetünk leginkább? Kétségek kívül annak személyébe, kinek gondolkozásai, érzései a miénkkel csaknem mindenekbe egyenlők. Valahol ő érez továbbá, én is ott érzek, ahol ő gondol, én is ott gondolok s mindenekben majd úgy, mint ő. így találja fel egyik ember magát a másikban, mely dołognak története a kettőjök között megesett elégdedendő esmeretség után elmúlhatatlan barátsságot szül. Egy ilyen személyvel kötést tévén, mindenkor azt gondolja az ember, hogy csak magával szövetkezik, ki magát másban látni mindenkor örömmel kívánja. Nem következik ezek szerént, hogy a barátságnak választásában mégis megcsalaitatásunk ne történne. Sok személyek sok ideig úgy mutatják magokat, mintha csak gondolataink s érzéseinktől vezéreltetnének, kiknek még ezentúl szépségek, rendes maga viseletek vagy valamely talentumaik által megvakítatunk, kedvezünk nékik minden lehető módon, elhittük hozzánk vett örököslé hívségeket, ők pedig reménylett prézákat nálunk megtévén, végre idegenséggel távoznak el szemeinktől s ellenünk forgatják fegyvereket, melyeket szükségeknek idején jósság s barátságból kezekbe adtunk, hogy vélek ellenségeket győzhessék, szerencsieket előmozdíthassák. Ezek oly személyek, kik ítélem szerént veszedelmesebbek és alcsonyabb lelkűek, a legmegvetettebb rossztévőknél. Nincsen a nemesi származásnak méltósága előtt el-

vetettebb s fertelmesebb bűn, mint az olyan árulás, mely valakinek szívétől barátságnak színe alatt íopatott el. Ha valaki akar gyengeségből, akar állhatatos emberségedhez vett bizodalomból valamely személyére való nézve fontos dolgokat nálad felfedez, tartsd meg azokat magadban; megeshetik idővel, hogy ő üldözöddé, ellenségeddé válik, de te mégis ellene védelmet azokkal az eszközökkel sohase tégy, melyeket tőle még azon időkbe vettél által, mikor barátodnak esmérte. Az ily cselekedet mindenképpen alacsonyság, mert ha gonoszságból szólott néked, miért akkor mindenjárt a világi társaságnak fel nem fedezted; ha pedig azt akkor akár személyének kíméléséből, akár egyéb okokból elhallgattad, miért kelljen most ismét haragból s indulatból kikiabálni? Ez éppen úgy esne, mintha valakinek nagy magával dicsekedő emberségből önként valamely szép ajándékot tennél, melynek visszafizetésével osztán ötet egynéhány esztendők múlva üldözni kezdenéd. Azon cselekedetet, mely által magadnak becsületet kerestél s szerzettéi is, haszontalanságra fordítanád s magad szabad akaratjával kellene e világ előtt gyalázatoskodnod.

Ha az okos világ benned észrevenné, hogy azoknak elárulásokra elégséges vagy, kik hozzád bizodalombul mint barátok szólanak, soha többé a barátsági szövetséget semmi nemes szívvvel meg nem szerezhetnéd; kiki azt gondolná, nem lehet e személyel barátságot kötni,

mert elárulta már egyszer egy oly barátját, ki ellen csekélysegéért felindulván, véle szakadásba jött. Megesik, hogy okot nem szolgáltatasz és mégis sokan, kik hozzád önként bizodalmat mutattak, tőled eltávozván hozzájok viselt jóságodat elárulják s ellened fegyverkeznek. Ilyen alkalmatosságban a bosszúállás édes doleg, igazságnak esméréd őket is a néked általadott titkaikkal nyilván bosszúlni. Valamit e részben néked tanácsolhatok, abban áll, ha kérlek, hogy soha ezt el ne kövess. Soha ne jelentsd ki oly titkaidat valakinek, melyeknek kinyilatkozása veszedelmedet okozhatná, ha pedig elég gyengeséget viseltél, egy ily fontos dolgot oly személyeknek felfedezni, kik idővel árulóid lehetnek, szenevéd békességes türéssel a magad hibájának büntetését. E részben csak azzal haladhatod-meg őket, ha az ő nálad viszont kijelentett titkaiknak elrejtésekét magadnál továbbra is megtartod. Meg ne tévedj ezen okoskodásokban és ne véljed, hogy azon személyek eránt is ilyen törvényeket kívánnék néked szabni, kik magokat barátidnak lenni meg nem esmérík, sem erkölcséidelez bizodalommal nem viseltetnek. Az ilyenek eránt csak az emberiségnek közönséges törvényei szerént viseljed magadat. Ha meg esmérsz olyan személyeket, kik akar titkon, akar nyilván szerencsédre törekedő igyekezetednek ellenébe szegzik magokat, ezeknek szándékokat és szíveket minden módok szerént kívánt kitanulni és mint ellenségeknek minden elle-

ned megtett lépéseket hasznodra fordítani. Ezeket el nem árulhatod, mert ők szüntelen való árulóiid és akkor vágynak elárúlva, mikor részedre veszedelmes szándékaikat észbe vézed, melyeknek megtudásába, bogy magadat védelmezhesd, köteles vagy. Amit azért valaki előtted még mint meghitt barátod úgy követte el, azt ellenségeskedésének idejében ellene sohase fordítsad, hanem töled lett elszakadásának szempillantásától fogva szabad léssel minden titkos és nyilván való cselekedeteivel, melyeket azután elkövetett, magadat ellene védelmezni.

Mindezeket jól gondolóra vévén, általiáthatod, micsoda vigyázó és szemes doleg légyen valakinek barátságos kötésre lépni. Melyre nézve tartsd szorosan ehhez magadat, hogy semmi egyszer megtett szövetségednek elrontására első indítóok soha semmiféle személynél ne légy, ki egyszer akar nagyobb, akar kisebb karból dolgaidnak szoros esmeretségekre jöhet és e részben szenvedjed inkább megcsalattatásodat, mintsem te csalj. Vagy ne fogadj senkinek örököslívséget, vagy lia ezt hozzá vett barátságod egyszer számára megtétette, soha arról utolsó lebelésedig le ne mondj, hanemha szoros rabságodból ugyan ő általa szabadítattal fel, ki neked önként kijelentené, hogy akármely célból légyen, de többé eddig hozzá mutatott barátságodat és lívséges szövetkezéset tovább időkre számára megtartani sem akarja, sem kívánja. Ekkor szabaddá tétel

tárgyad által, úgyhogy mihelyt eztet néked egyszer tudtodra adta, szabad vagy, ha soha többet vele, akármint kéme is annakutána, barátságot nem szeresz.

Vágynak olyan szövetségű barátságok, melyekben csak halál tehet szakadást; olyan helyen találtatik ez, hol a két személynek egymással való szövetsége olyan nagyon öszve van fonva, hogy már továbbá felbomlást mindenket-tőjüknek veszedelmek nélkül nem szenvedne, sőt halálos szakadások nélkül fel sem oldozhatna. Szív, lélek, becsület, közzjavok eggyé lett nálok; mely által együtt tett kötéseket csak halál szakaszthatja el. Tudom, hogy ilyen személyek akárkinek résziről is kevesen találtatnak e világban; de akik vágynak, azok egymáshoz örököslő barátsággal, tisztelettel s hívséggel viseltetnek. Végre megjegyezheted a barátságról aztat, hogy ő többnyire mindenkor egyenlő-korba, sorsba s egymáshoz hasonló természeti tulajdonságokba szokta csinálni. Ezek azért azon dolgok, melyekre ha állandó barátságot kívánsz szerezni, éles szemekkel kell vigyáznod; különben e világban barátság nélkül élni nyomorúság és oly magányos elhagyattatás, melyben az embernek akármennyi javai légyenek, önnön magán szánakozni kell; akár dicséretet, akár becsületet, akár vagyonokat nyerjek, mit tészek velek egyedül, ha nem látok körültem hív szíveket, kikkel szerencsémnek örömet és vigasztalását közölhessem? Sok terhei és rettegései vágynak, igaz, a barátságnak, de

gyönyörűségeket is számtalanokat szül, és csak azt cselekedned, hogy néki szentségét, sem törvényeit soha meg ne csaljad; tehát én fogadom néked, hogy igaz barátot találhatsz. De akár igaz, akár hamis barátot gondolj magadnak, igyekezz magadat mindenkor oly sorsban tartani, mely tégedet oly dolgoknak elkövetésére s barátodnál való felfedezésére ne kényszersen, melyeknek kinyilatkoztatása veszedelmedet szülhetné. Munkáidban légy igaz, hív s nemes; apróbb gyengeségeidrül pedig, minekutána ezek megesnek, ha lehet, magad is felejtkezzél el, nehogy azoknak előadásával még barátodat is terhelni kívánnád. így légy vigyázó a barátságnak szerzésében; de na egyszer arra valakit érdemesnek lenni találtál s örököslé hívsegére magadat felajánlottad, halj meg érte abban a szempillantásban, melyben leverettet sorsa ezen szolgálatot tőled kívánja.

VII. Levél.

Ezen levelemben írni fogok néked a másokról való ítélettétről, vagy crisisről. Ez oly dolog, mely elmédtől nagy mesterséget és vigyázast fog kívanni. A rossznak jótól való józan megkülönböztetését szoros és elmulhatatlan kötelességednek kell esmérned. Akármicsoda dolog történjen meg előtted, ítéletet kell róla tenned, ha mások előtt nem is, magadban legalább; de sokszor közönségesen is kénszerítethetel értelmednek kimondására. Abban áll tehát az egész mesterség, hogy ítéletedet mi-

csoda móddal adod elő. A jó erkölcs minden bűn ellen utálatot mutat, a csekély hibákat pedig neveti. Kéntelenítetik tehát egy nagy értelmű és nagy szívű személy az előtte megtörteni szokott dolgok felől ítéletet tenni. E részben mindenkorral nem tanácsolom senkinek, hogy magának határ nélkül való szabadságot végyen s minden felől vizsgálódásokat téven, személyét egyedül az egész közönséges társaságnak vetélkedő társává tégye. A község, ha nagyon sebesítettetik, fene állattá szokott változni, és bár igazsága légyen is valakinek ellené, hatalma áltál meggyőzettetik. Ez a sokfejű tigris széjjel szokta azt szaggatni, ki magát ellene szegezi, azt felelven, hogy ő önnön védelméért fárad. Teljes életedben arra reá vigyázz, hogy oly személyeket, kik náladnál sokkal hatalmasabb elméjűek s tégedet értelemmel s belső tulajdonságokkal meghaladnak, csak ránkornak¹ vagy irigységnek erőtelenségből nevetségre ne kívánd tenni; mert ezek olyan nemű oroszlánok, kik az apró állatokat azért hagyják körűtök nyugodni, hogy nagyobbakkal küzködnek: de ha valamely gyenge eszközök alkalmatlanságát végre megunják, ellene fordulnak s egy csapással öszvetőrik.

A józan és nemes értelemnek semmivel nincsen még e világban nagyobb ellenkezése, mint az ostobasággal. Vigyázz ezen nyughatalanságodra és ha lehet, kerüld el, hogy személy szereint való háborút ostoba gorombákkal sohase

¹ Harag,, neheztelés.

kezdj. Ezeknek serege mindenkor a nagyobb részt szokta kicsinálni és ámbár ésszel nem, de sokasággal gyakorta győznek és marások osztán annyival keservesebb, hogy bennek sem becsületnek, sem emberségnak, sem bölcsességnak s tudománynak törvényei nem lévén, mint 'a dühös ebek, kímílés nélkül szaggatnak. Egy bölcs férjfiúban lehet oly hatalmas és állhatatos lélek, mely a tudatlanságnak csapásai ellen magát megerősítheti s azokat érzékenységeikbül is kitagadhatja. Az ilyen férjfiú csak csupán maga hibáitul, vagy a nálánál még erősebb lelkű emberektől verettethetik meg; de leány vagy asszony hízelkedhetik-é magának ily hatalmassággal? Tudod, a mi életünknek tiszteleti milyen gyenge kényesség; akár tudatlan, akár okos rágalmazzon meg bennünket, minden járt sebet láttatik rajtunk ejteni; meggondolván tehát azt, hogy te bölcs és hatalmas lelkű férj fiú nem vagy, igyekezz a tudatlanok nyelvét elkerülni s a bölcséknak ellened való fájdalmas *crisisre* okot nem szolgáltatni. Nincsen olyan emberi teremtés, melynek gyenge részi ne volna, mit őbenne a crisis szokott felfedezni; ha pedig egyszer gyengéjére találnak, annál fogva ostromolják szüntelen. Legnagyobb vigyázással légy tehát abba, hogy azon részedet, melyet benned leggyengébbnek ismérsz, minden idegenek, minden esmerősök előtt elfedezni szorgalmatossággal igyekezzél. Senki nem elégséges véle született gyengeségét magából kiszakasztani, vagy azt erővé változtatni; valamit

e részben elkövethet, abban áll, ha azt eltakarja. Valahányszor valaki ellen crisist teszel, igyekezz mindenkor, ha lehet, rajta ugyanazon részen valamely sebet ejteni, hol ő magát legerősebbnek lenni gondolja; mert e szül csak legcsalhatatlanabb győzedelmet. Ha egy óracsnálót azzal kívánnál sanyargatni, hogy nem tud harangot önteni, mulatni kezdené magát költségedre s azt felelné: valamely oly dolog nékem nem mesterségem; de órát csinálok. Láttod, hogy az emberekben gyengeséget keresni ott, hol magok sem kívánnak magoknak erőt tulajdonítani, haszontalanság. Vizsgáld meg ellenben az órásnak óráját s legkedvesebb munkájában tégy hibákat, egyenetlen rugót s kerekkeket elibe, tapasztalni fogod benne, meggyőzettetését. Valahányszor valaki ellen crisist kívánsz tenni, menj el először a gyengesége mellett, és ott kívánjad valamely csapással erőtleníteni, hol magában legnagyobb erejét alkotta és hahogy ott semmiré nem mehetnél, csak azután kellene gyengébb részéhez fordulnod, hol kevés dicsérettel győznél. Szorgalmatos vigyázással légy arra, hogy ha erőt kívánsz crisisbe venni s gyengíteni, ostromodnak próbáját titkon tégyed, melyet az ellenkező fél észre ne végyen, mert ha megkap és te győzelmedben bizonyos nem lehetsz, tőle leverettetve gyalázatos sebekkel kell magadat elhúznod. Ne légyenek olyan crisiseid s értelmeid, melyek csak csupán magadbul származzanak és amelyeknek helyes voltokról a többi világ sem-

mit se tudjon. Valaki ítélettételeit minden egyebktül megkülönböztetvén, csak csupán magának tulajdonítja, úgy láttatik, mintha mondáná, hogy ő egyedül az egész világot kívánja vagy oktatni, vagy ellene harcra kén-szeríteni. Igyekezz tehát ítélettételeidet mindenkor azon okosokkal egyeztetni, kik hozzád hasonló gondolkozású személyek. Valaki a maga értelmével éppen megegyező embereket nem talál, már úgyis el van veszve.

Ha crisist téssel, mit elkerülnöd lehetetlen, mindenkor világos és józan okok szerint tégyed azt; hosszas benne ne légy, hol a mérges indulatot s irigységből származott fájdalomnak kimutatását elkerüljed; úgy rendelvén el cselekedeteidet, hogy benne legkisebb gorombáság is, avagy idéten erőszakos magyarázat ki ne tetszhessen; sőt mutass mindenkor mértékle-tességet benne, hogy azok, kik crisisedet hallják vagy olvassák, róla így ítélhessenek: lát-szik, hogy ez a kritikus nem tette mindazt meg, amit megtéhetett volna s magát erejében mér-sékkelté, hogy azt, kiriil szól, kímélje.

Tudod-é ezentúl, hogy a «isisnek legnagyobb ereje miben vagyon, ő csak az elmének legne-mesebb játékában tétetik leghatalmasabbá; s te is arra törekedj, hogy soha crisist, ha lehet, vidám, játékos s kellemes elmebéli futások nélkül ne tégy. Mindazonáltal e részben elmédenek játéka mindenkor mély és hathatós érte-lemmel legyék elkeverve; melynek bölcsesége tréfáidnak mosolygásain keresztül hatván,

azoknak szemébe tűnjön, kik beszédedet hallgatják, vagy írásodat olvassák. így a misnek győzedelmes tréfáját csak hatalmas s nyájas, nemes lelkek követhetik el, melyek a legnagyobb erőt a legrendesebb mulatsággal egyenlíthetik. Ha okoskodásodnak kedvessége vagyon, látod, több crisist tehetsz, mivel gyönyörködni fognak vizsgálódásaidban; de ha értelmednek természet szerint való kedvessége hibázik, a crisist elkerüljed, mert ez nemes elméknek való. Valahányszor kellemetesség nél kül való embert hallasz valakit kritizálni, tapasztalod, hogy száraz és kedvetlen okoskodása miatt leglágyabb ítélettétele is mindenkor gorombáságnak tetszik, úgyhogy sokszor a nemes elméknek crisise okainknak nagyobb tisztességet tészen, mint a goromba elméknek dicséretek.

E világban a crisis keménységének embertársaink résziről egy hiba sincs oly nagyon kitétetve, mint a magameghittség; közönségesképpen pedig kiki abba szokta magát elhinni, amibe legnagyobb erejét lenni gondolja; szépségében a szép; okos okosságában, katona vitézségeiben, pap ékesen szóló bölcseségében szokott kevélykedni; pedig nincsen olyan nagy érdem, mihelyt a világ benne annak bírójának magameghittségét látja, hogy aztat gyalázattal s megvetéssel ne kívánja gyakorta illetni; melyre nézve, neked anyai indulatból tanácsolom azon tulajdonságaidat, melyekért leginkább dícsértetel; igyekezz mindenkor nagyobb

tökéletességre emelni s mégis azoknak esmeret-ségét a világ előtt legkevésbbé mutassad. Ami benned legnagyobb erő, aztat a magát arra természet szerént előadott s erővel ki nem ke-resett alkalmatosságban illendő mértékben \ mutassad, de hosszan ne erőlködj; és mihelyt alkalmatos időt látsz reá, azonnal ismét elhúz-zad magadat. Mihelyt észreveszik, hogy mindenkor azon részedet kívánod fitogtatni, melyet dicsérni hallasz, érdemedet azonnal nevetségre fordítják, megtagadván személyedtől azt, mit néki már egyszer tulajdonítottak. Ha pedig erősebb részedet szüntelen e világ előtt kívá-nod tartani, mutass benne szüntelen új-új dol-got, hogy a kíváncsi világ benne mindenkor újságot s frissült erőt tapasztalhasson; de gond-dold meg, micsoda felettesebb való tudomány kívántatik arra, hogy a világ előtt valamely emberi érdembe mindenkor újabb s nagyobb-nagyobb erőt mutassunk. Aki ezetet végbe nem viheti, kéntelenítetik osztán mindenkor csak azt mutatni, mit már ezerszer láttak. A világ-nak pedig oly csodálatos természeti van, hogy a legnagyobb szépséget is, ha szüntelen előtte birodalmába szemlélheti, megújja. Volt már szerencséd, tudom, sok oly nyavalyság, maga-meghitt okosokat látni, kik dicsőségeket abba helyeztetvén, hogy bölcseséggel a világot felülhaladhassák, szüntelen csevegnék; ha valakihez bénenek, még el sem végezték jól köszöneteket, mindenjárt arról kezdenek beszálni, hogy micsoda okos dolgokat vittek végbe.

Esmered Sudarit, tapasztalhatod elméiében való kényességét s a felemelkedésre törekedő vágyódásának bujaságát; szüntelen azt kiáltja, hogy királyi belső s titkos tanácsosokkal vetélkedik, kiket mély okoskodása mindenkor levér. Fejedelmekkel hánkyódik, hol hasonloul győz; ha lefekszik estve, egész éjtsaka nem alszik, kérdéseket csinál magának, melyre maga megfelel; reggel, ha felkél, kigondolt fontos okait papirusra írván, mindenik felibe egy-egy nagy úrnak nevét oda tészi, mintha ezt ettől, amazt amattól hallotta volna, a felelet mindenkor magának marad, mely kétség kívül úgy vagyon elkészítve, hogy kérdésén győzedelmeskedhessék. így lesz aztán kérdés felelet, melyekkel ő magát felövezetvén, házrul-házra nyargal s mint a gyűjtogató, elméjének tiizét úgy hintegeti. Földről, tengerek-ről csillagzatokról beszélsz, előle ki nem állhatsz, mindenkor elődbe toppan a maga dícséretivel s két-három verset elmondván, mit, mondja, maga csinált, személyének csudálására csaknem iistöködnél fogva kénszerít. A szüntelen jövendölni kívánó dühösségtől is el vagyon foglalva, az elmúlt dolgokról meghatározászképpen ítélt, a következendőket pedig előre megmondja; isteni gondviselést, történeteket, rendelései alá kíván hajtani és nincsen az egész világon halálosabb ellensége, mint az, kit előtte tudományára való nézve dicsérni hall; ha valakinek üldözöjévé kívánod tenni, mondd azt előtte, hogy annak is esze van, már ő ko-

porsó bezártáig megesküszik annak zaklatására. Valamikor mászt tudományáért felemelnek, mindenkor úgy tetszik néki, mintha egy országot vesztett volna el: mert hasonló ebbe a részbe ahoz a nyavalysáns emberhez, kiról hallottuk, hogy elméjének háborodásába egy¹ nagy hegy tetejére felmászott, honnan egy botot kezébe véven, képzelődési szerint a világot mint örökségét igazgatta.

Valid meg azonban, hogy Sudárinak mind tudománya, mind valamely bölcsesége volna; mely érdemeit mindenáltal meghomályosítja s elveszti, hogy magát vélek szüntelen erőltetvén, közönségessé s nevetségessé térszi; az emberi természetnek nincsenek olyan tulajdon-ságai, melyek szerint ő kénszerítésből, csupán úr-dolgába valakit tisztni kívánna; azért valakik a közönséges társaságot személyeknek tiszteletire erőltetni kívánják, unalomba s megvetésbe szokták magokat keverni; a valóságos igaz érdemek nem szokták magokat kiharangozni, hogy jöjjön kiki hozzá imádására; csak kötelességeket követik el a magokat előadandó dolgokba, szabaddá hagyván a K. Társaságot rójok tetszések szerint ítélni. Ha gyülekezetben vágnak, engednek másokat is beszél-jem, kiknek rendes s okos cselekedeteket víg-sággal, örömmel dicsérík. Sudari az ilyen tör-téneteknél csaknem betegséget kap. Mihelyt ő nem lehet a dicséreteknek tárgya, mint a bú-sult vadkan, úgy indul vissza vackába képze-lődési közt a fejedelmekkel s királyi tanácso-

sokkal vetélkedni, hol verseket, feleleteket, kérdéseket csinálván magának, új erővel ront ki a világra, hol ha hírét s hitelét igazsággal nem védelmezheti, magán kigondolt fegyverekkel is segít. A legmélyebb dolgokban kíván tiszteltem, de azonba a legcsekélyebb gyengeségekre is kiterjeszkedik; így a világba szüntelen kóvályogván s vetélkedvén önnön személyének erőszakos dícséretivel meghal veszelődési között, nevetséges komédiát csinálván magából azoknak, kik mint mértékletes és vigyázó okosok érdemeik között e világba csendesen szoktak elni.

Ilyen veszedelembe hozza az embert a maga mutogatása, mely gyengeséggel oly érdemtől fosztja meg magát, mit benne a világ mindenkor dicsért volna, ha ő abba mértékletességet, szelídséget és okosságot mutatott volna. Tanuld meg tehát ebből, hogy a legnagyobb érdemeidről e világ előtt hallgatván, másoknak nemes tulajdonságait is megesmérjed, magad pedig csak a jó alkalmatosságba mutasd tehetségedet; s osztán akár dicsértetek akár gyaláztatol, maradj mértékletes csendességen, törvényül vévén magadnak, hogy tulajdon személyedről közönséges helyeken legkevesebbet szólván, mindenkor más dolgokról beszélj; szólj bölcsen világi rendről, természetről, szokásokról, meg fogják érdemeidet esmerni és nem lesz szükség szemtelenül magadról azt mondanod, hogy te másnál okosabb vagy. Cselekedj szépen, rendesen, bölcsen, vigyázz ma-

gad rá szüntelenül titkon; közönséges társaságokba pedig csak másokat nézvén, magadat elfelejteni láttassál.

VIII. Levél.

Mennyire kívánnám, kedves Leányom, hogy hozzád küldött levelemnek értelmei kitörölhetetlen betűkkel nyomattathatnának szívedbe. Fogadd el édes anyai intésemet; nincsen e földön oly halandó, ki tisztességedre s becsületedre nálam inkább törekedjen; egy hű anyának gyönyörűsége, szerencséje, világi boldogsága gyermekeiknek erkölcsökhöz s tiszteletekhez van csaknem egészen köttetve.

Ah, mennyi fájdalmat, mennyi rettegéseket szenvedünk érettetek! Mennyi titkos nyögéset kell szenvednünk, míg gyenge testeteket kebelünkbe hordozzuk, rettegvén szívünkbe szüntetéseteknek kétséges napjától. Édes, keserves nap, micsoda hánnyattásba nem hozattik veled egy szülő anya, ki törödött szívénék felével örömet várja, felével pedig utolsó szerencsétlenségét rettegi. Ha a természet osztán kebelinkból karjainkra tészen benneteket s magunkat veszedelmen kívül lenni lábjuk, a mosolygó ölöm megszaghatott tagjainkba mint balzsamom, úgy fut el, elfelejtetvén velünk azon hosszas fájdalmakat, melyeket hordozástokkal oly sokáig szenyvedtünk. Úgy gondoljuk továbbá, hogy már voltotakra való nézve veszedelemből, gyötrelemből kiszabadultunk;

micsoda csalattatás! egy kiáltást téztek csak ringó bölcsötökbe s rettegésekbe hozzátok szívünket; egészségeteknek változása nyomorúságunkat kettőzeti, melyhez külső formátoknak s életetek voltának minéműsége is hozzá ragasztja magát. Ifjúságotoknak veszedelmes idejéig szüntelen rajtatók hordozzuk szemeinket, minden lépéseteket késérni kívánja vigyázunk, esedezvén szüntelen az egeknek, hogy gyermek élteteknek napjaira vigyázzon; testeknek ép és egészséges felnevelése mennyi kerves fáradtságot nem okoz gondunknak, mely még sincsen olyan terhes, mint erkölcsiteknek s józan elméteknek nevelése. Szerencsétlenek azon szülék, kik magzataikat csak testekre való nézve tudták szépen nevelni. Micsoda egy szép test, nemes erkölcs, s kellemes ész nélkül! Egy olyan teremtés, ki testére nézve magán emberi formát viselvén belsőképpen attól, mint élet a haláltól, csaknem annyira különlözik.

Ha lelkünknek érdemei által a barmoknak felibe nem emeltetnénk s teremtőnk képéhez hasonlóvá nem tétetnénk, micsoda méltóságunk lehetne a természetbe azok felett! Látod, hogy külső részünkre való nézve egyéb állatoktól csak forma s tekintet szerint különbözünk, de testünknek valósággal minden egyéb testekkel egyenlő sorsa vagyon, azon különbösséggel, hogy mi lelkünkktől megfosztatván, embertársainktól a földnek hideg, csendes setét gyomrába helyheztetiink, a barmok pedig a

földnek színén hagyatván, ragadozó állatoknak lésznek eledelévé. Tapasztalod ezentúl, micsoda fájdalmak és szenvedések alá vagyon testünk még ez életben vettetve; ki tudná számát azon nyavalyák nemének, melyeknek ^gyötrelmei által tagjaink világi szerencsénknek legbújább kebelében is szaggattathatnak? Nem egyenlők-é fájdalmainknak nyögései minden egyéb állatoknak nyögéseivel? és nem úgy foly-é a vér megsértett testünknek sebeiből, mint a hangzó bérceknek völgyein meglött szarvasnak, ki veszedelmét sebes futással kerülvén, arra botlik, hol vagy sebet kap, vagy életét veszti. Ezen eleven példákkal elhitettet-hetel arról, hogy e földön minden mozgó test egyenlőül a földnek részi, hova oly csalhatatlanul lehúli, mint a fáknak őszi hidegeinktől megivott gyümölcse. Ügy gondolhadd testedet magadon, mint valamely köntöst; a szép öltö-zet ékesít, a rút pedig dísztelenné tézen. Ez okbúi nem lehet tagadni egy díszes köntösnek kellemetességét és szükséges voltát; de mégis igaz, hogy a testnek szép s nemes termeti az öltözetnek csupa ékességét mindenkor meghaladja; szép testen minden ruha szép, csak tiszta legyen; rút termeten pedig az arany is útálatot szül. Lásd, ilyen sorsa vagyon egy szép testnek, melyben alávaló, felette tudatlan, vagy gonosz értelem lakozik.

Nincsen egy halandonak valóságos meg-nemesítésére a lélek érdemeinél nagyobb ékes-ség; ez az, mi a testet koronázza s magavisele-

tire nézve a több testektől is különbözteti; ennek nemes tulajdonságai s józan okoskodásai teszik az embert csudára s szeretetre méltóvá. Állhatatosság, okosság, szelíd, nemes erkölcsök, a világ Istenének igaz esméreti, hazának, emberi társaságnak szolgálat ja; lásd, mely nagy tulajdonságok ezek, melyek mind a léleknek érdemeiből származnak. Ehhez képest testedet tunya henyélésétől s mocskosságától oltalmazván, igyekezz afelett lelkedet nemesíteni. Nincsen olyan csekély tekintetű termet, mely magát méltóságra ne emelje, ha benne nagy és nemes lélek lakozik. Soha a nagy léleknél tulajdonságait a test, melyben lakozik, sem meg nem alacsonyíthatja, sem érdemtelenné nem teheti. Valahol ő magának lakást választ, mindenütt ő nemesít s megmarad az, amicsoda. Az ilyen lelkek olyanok, mint a királyok, kik aranyos palotáikból vagy valamely jobbágyoknak konyhájából, hová néha vizsgálódó kívánságoktól vonattattván, bérternek, egyenlő hatalommal parancsolnak, mindenütt ugyanazon királyi méltóságot viselvén felkent személyeken. Nézd meg ellenben a szegény embert, ki nyomorúságaitól kényszerítettévé, néha fejedelmének lakóhelyében felvezettetik, kinek kegyelmét segedelmére, kódulni kívánja. A palotának falai arannyal, tükrrel vágynak körülte borítva, mindenütt tisztaságot, pompát, fényességet lát, valamerre fordul; de ő mégis mindazokból magára semmi díszességet nem vehetvén, rongyolott darócruhában, öszvecsap-

zott üstökéivel ott áll, mint valamely éjjeli kísértet, vagy rémitő váz. Emlékezz meg itt ellenben arról, hogy e fejedelemnek mellyén viselni szokott gyémántja ragyogó sugárit a paraszt ember mécsénél szinte úgy mutatja, mint a viaszgyertyának világánál, melynél tündökölni szokott. Így ő díszes, dísztelen helyeken egyenlőül fényesség, pompa s méltóság marad, szinte úgy, mint a rongyos szegény ember, ki ellenben, akár aranyos palotában, akár szalmás viskóban kucorogjon, mindenütt rongyot, megvetést, szennyet, nyomorúságot, szánakozásra vonszó tekintetet mutat s szüntelen sínlő állat marad. Így gondolkozzál egy nagy lélektről, mely a többek felett király lévén, mind ép, mind csonka testbői méltóságot, fényt s dicsőséget mutat; az alacsony lélek ellenben, akármicsoda szép testben lakjon is, mindenkor csömört, szánakozást, megvettetést húz magára s szüntelen oly csekélység marad, melynek soha senki sem szereettel, sem tisztelettel nem áldozik.

Micsoda elhíhető okokat keressek még annak megvilágosítására, hogy lelked tulajdonságainak nemesítését minden gondjaid felett való gondoknak esmerjed. Azt mondom, lélek az, mi benned Istednednek képe; ez egyedül oly menynei rész, mely a földnek mélysége felé tántorgó testből mindenkor az egeknek dicső magasságára igyekezik; engedj halhatatlan ösztöneinek s általa a teremtésnek kútfejéhez közelítvén, igyekezz magadat azon örökkévalóság

karjai közé vetni, melyhez csak telkednek menyei tulaj dón ságival ragaszkodhatsz. Ne hagyd magadat a világnak játékos fényétől felettesebb vakítatni, mely belső vigyázásodat homályosságra szokta hozni; vedd szívedre édesanyádnak oktatásait, meggondolván azt, hogy azok ugyanazon vérből származnak, melyek a te szívednek is gyenge dobogásait s minden ereinek hevüléseit okozzák. Ki lehet hozzád közebb és igazabb, mint tulajdon szíved, melyből senki hozzád igazában nem beszélhet, mint édesanyád, kinek véri annak belső részei között melegít? Mennyire kívánnám, kedves Leányom, hogy életednek boldogságára való esdeklésemmel ifjú szívedet megilletődésre hozhatnám! Micsoda édes gyönyörűség volna énnekem előadott okaim által lett meggyőzetteté sed! Hidd el, hogy mostani sorsodban nem csak anyád, de az ég alatt legigazabb barátnéd is kívánok lenni. Ne rejtsd el tőlem titkaidat, légyen a szerelem, megvettetés, erő, vagy gyengeség, ezek közül mindeniknek esmérem szenyedéseit és oly törvényekből fogok hozzád szólam, melyeket már én megtanultam, te pedig esmérni csak most kezdessz. Légy tökéletesen vigasztalásomra s hozzám való engedelmességeddel Istennek, e világnak tetsző nemes erkölcséiddel kicsinyítsd szemem előtt a halálnak azon rettegéseit, melyeket már törödött szívemenek koporsóm szélin csendessé csak te tehetsz. Emlékezz meg róla, édes Leányom, hogy egy egész szorgalmatossággal felnevelt gyermek,

mind születésével, mind feltartásával szüléinek adós marad. Gondolj arra az időre, mikor bölcsőidben feküdvén, csak keserves sírást s gyenge mozgásokat tehettél, hol gondolattal kellett szükségeidet feltalálnom, mivel azt, mit kívántál, nem kérhetted. Tudom, anyai szíveségemre nem panaszolkodhatsz, minden gondomnak, szeretetemnek te voltál egyedül egy tárgya; ez így lévén, vallás és világi törvény szerint, Isten, világ előtt mennyivel nem tarozol hozzád megmutatott jóságomnak! Tudom, hogy ha törvényes kielégítést kívánnék tőled, nálad szerzett érdemem szerint annak megtételere örökre elégten lennél; de tudod te, hogy azt tőled nem kívánom; nagyon esméréd már anyai szívemet, mely tökéletes birodalomban vagyon. Ha szomorúságomat látod, megnedvesednek szemeid, lassan hozzám közelítessz, szó nélkül lehajlassz előttem s kezemet engedelmesen magadhoz húzván, megcsókolod; teli telnek szemeid könyveiddel, melyekben szívednek fájdalmas megilletődését látom j még nem is kérdezted szomorúságomnak okát s már meggyőzted szívemet. Az örööm s édes fájdalom változásba hozzák szívemet, szomorú tekintetedre reá kell mosolyodnom s szenyvednem, hogy könyveim szememből kicsorduljanak. Nem tudok hozzád hogy szólani, szívedet, minden érzékenységeidet, gondolataidat tekintetedben látom. Ah, édes Leányom, nincsen a természetben gyózedelmesebb ékesenszólás az ily történetekkel megesni szokott csendes és édes hall-

gatásnál, melyben egy megilletődött édesanyának szíve hív leányának szívéhez tapad. Rettegek előtted szomorúságomat mutatni, mely-lyel azonnal leverettetel; azonban meg kell vallanom azon hivalkodásomat is, hogy hív-ségednek sorsomon lett megilletődését, noha magamnak is keserűséget okoz, mindenkor örömöst kívánom látni, mert általa személyed oly kellemetességre hozatik, hogy a legkeményebb szíveket is megilletné. Ne felejtkezz el tehát leányi hív-ségednek rajtam vett hatalmáról és az én anyai szeretetemről; egy megilletődéssel, egy szavaddal, vagy egy csókolásoddal könnyen megfizetheted édesanyádnak minden adósságaidat, melyekkel néki Isten és természet szerint tartozol. Élj szerencsésen s ne szűnj meg hív anyádat szeretni, ki személyedet nem felejthetvén, buzgó indulatjában szüntelen reád esdekik.